

19 NOV 2011

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԲԱՆԱՍԵՆԶՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

891.99

7-29

19 NOV 2011

49795

ՌԱՓԱՅԵԼ ՄԱՏԿԱՆՑԱՆ

5008-65

891.99

7-29

ՊԱՏԱՆԻ ԸՆԹԵՐՑՈՂԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԴԱՓԱՅԵԼ ԴԱՏԿԱՆՅԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Կազմեց, խմբագրեց եվ առաջաբանը գրեց
ՀՐԱՅՐ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆԸ

Z U 3 7 5 Z R U S

ՀԼԿԵՄ ԿԿ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱ-ՊԱՏԱՆԵԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺԻՆ
Ե Ր Ե Վ Ա Ն 1941

1941

ՌԱՓԱԶԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆ

(1830—1892)

Ռաֆայել Պատկանյանը հանդիսանում է 19-րդ դարի հայ դրականության ցայտուն և ինքնատիպ դեմքերից մեկը, հայ քաղաքացիական պոեզիայի խոշորագույն ներկայացուցիչներից մեկը։ Մեծ քաղաքացին և տաղանդավոր բանաստեղծը հանդես գալով 50-ական թվականների հենց սկզբին, զինվորագրվեց հասարակական միտքը հուզող այն դադափարներին, որոնց կենսազոր-ծումը հայ ժողովրդի համար կյանքի և մահու խնդիրներ էին։ Քաղաքացիական մեծ կրքով և բանաստեղծական խորը տաղանդով նա հնչեցրեց իր շառաչյուն քնարը՝ առաջ մղելով հասարակությունը դեպի նոր հորիզոններ, ավետելով նրան նոր իրականներ։ Նա թմբեցնող, քնարեր օրոր չափաց իր ժողովրդին, որի քունն առանց այն էլ խորն էր ու երկար, այլ սթափեցնող, իրականությունը ցնցող դարթոնքի շեփոհ հնչեցրեց։

Պատկանյանին քաջ հայտնի էր, որ հասարակական առողջ դադափարներն արժատ կրոններն և կաճերն հասարակական առողջ օրգանիզմում, ուստի պետք էր ազատել այդ օրգանիզմը այն նեխված, փտած օրգաններից, այն ախտից ու թարախից, որոնցով այնպես աղականված էր հայ հասարակական կյանքը։ Եվ բանաստեղծի ձեռքին գրեհն այն դերը կատարեց, ինչ որ կատարում է հմուտ վիրարուժի ձեռքին անդամահատու-թյան սուր դանակը։

Պատկանյանի բանաստեղծական տաղանդի ուժն արտահայտ-

РАФАЭЛ ПАТКАНЯН
СТИХОТВОРЕНИЯ

(На армянском языке)
Армгиз, Ереван, 1941

վեց նրա հասարակական կրքի մեջ, իսկ վերջինս լցնում է նրա ողջ հութովը, հանդիսանում նրա ստեղծագործական բնութագրի ամենարժեքը հատկանիշը:

Ռափայել Պատկանյանը ծնվել է 1830 թվի նոյեմբերի 8-ին Նոր Նախիջևանում, հայտնի Պատկանյանների ընտանիքում: Նրա պապը՝ Սերովբե վարժապետը անվանի մանկավարժ էր և բանաստեղծ: Գրքերի քաջանա՜ն՝ բանաստեղծի հայրը նույնպես ժամանակի գրական, մանկավարժական աշխի ընկնող գործիչներից էր: Պատկանյան ընտանիքից են սերում նաև նշանավոր գիտնական Քերովբե և դրամատուրգ Միքայել Պատկանյանները:

Ռափայելը իր սկզբնական կրթությունն ստացավ Նոր Նախիջևանի իր հոր դպրոցում, ապա սկսած 1843 թվից, սովորեց Մոսկվայի Լազարյան ճեմարանում: 1850 թվին Պատկանյանն անցնում է Թբիլիսի: Այնտեղ Գարբիել քահանան հրատարակում էր «Արարատ» շաբաթաթերթը, որը ուղիսահայերի մեջ առաջին աշխարհաբար օրգանն էր: Նա եռանդուն աջակցություն է ցույց տալիս հոր շաբաթաթերթի հրատարակությանը:

«Արարատ»-ում լույս տեսած Ռափայելի բանաստեղծությունները («Ծինականի երգերը», «Զարմայր նահապետի մահը» և այլն) աչքի են ընկնում իրենց պարզ ու սահուն աշխարհաբարով, մի բան, որ 50-ական թվականների սկզբին մեծ նորություն էր: Ուշագրավ է նաև դեպի ժողովրդի կյանքը ցուցաբերած հեղինակի հետաքրքրությունը:

1851—52 ուսումնական տարում Պատկանյանը սովորում է Դորպատի համալսարանում, որը, սակայն, թողնում է նյութական անբավարար միջոցների պատճառով և տեղափոխվում Մոսկվա: 1855 թվի սկզբին բանաստեղծն անցնում է Պետերբուրգ և սովորում տեղի համալսարանի արևելյան բաժնում, որն ավարտում է 1860 թվին արևելյան լեզուների թեկնածուի աստիճանով: Մոսկվայում և Պետերբուրգում անցկացրած տարիներին է, որ Պատկանյանը, իր շուրջը համախմբելով դրա-

սեր հայ ուսանողներին՝ ստեղծում է «Գամառ-Քաթիպա» հայտնի ընկերությունը:

1855 թվին Պետերբուրգում լույս տեսավ այդ դրական ընկերության շաբաթական թյունների առաջին տետրը, որի ճակատին իբրև նշանաբան դրոշմված էին Կարամզինի հայտնի խոսքերը. «Գրե ամպես, ինչպես որ խոսում ես, և խոսե ամպես, ինչպես որ դրում ես»:

«Գամառ Քաթիպա»-յի նպատակն էր խթան հանդիսանալ աշխարհաբար լեզվի և աշխարհիկ դրականության դարգացմանը, նպաստել հայ ժողովրդի կուլտուրական և քաղաքական վերածնության գործին: Ուստի Պետկանի կողմից 40-ական թվականներին սկսած և վաղ ընդհատված կուլտուրական-լուսավորական շարժումն այժմ մեղակայվում էր նոր մարդկանց ձեռքով, նոր հանգամանքներում:

Պատկանյանի քաղաքական տենդենցներն այդ շրջանում ավելի ուշիվ կերպով արտահայտվեցին նրա «Արաքսի արտասուքը» հայտնի բանաստեղծության մեջ: «Արաքսի արտասուքը» ճշմարիտ տաղանդի և անկեղծ ու խորը ներշնչման արդասեք է: Այդ բանաստեղծությունն մեջ ընտելի թռչուն դարձած հայ ժողովրդի մորմուքով սիրտն է բաբախում: Օտար աղբյուրից հալածված ժողովուրդը, զրկված հայրենի երկրից, դարձել է պանդուխտ, անկայան. նրա շեն դյուղերն ավերվել են, քաղաքները՝ կործանվել: Թշնամու սրից աղատվելով նա հայ ու մաշ է լինում օտարության մեջ հայրենիքի կարոտից, ինչպես և օտարների անհյուրընկալ վերաբերմունքից: Ահա թե ինչու է Արաքսի իրեն զգում սևեր հաղած այրի կնոջ միժակում:

Քանի որ իմ գավախում

Այսպես կու մընան պանդուխտ,—

Ինձ միշտ սրգվոր կըտեսնեմ,

Այս է անխար իմ սուրբ ուխտ...

«Արաքսի արտասուքը» բանաստեղծության մեկ ընդմիջտ որոշվում և դժվոր է Պատկանյանի ստեղծագործական ուղին: Արվեստի կառարկություն և ձևի նորություն հետ մեկտեղ այդ բանաստեղծությունը բերեց մի ուրիշ նորություն ևս. դա հայ ժողովրդի քաղաքական միժակի հարցն էր, նրա

ապագա դոյության խնդիրը, մի խնդիր, որ 19-րդ դարի 20-ական թվականներէց ի վեր խոչոր կարևորութիւն ստացաւ և սկսեց հուզել հայ առաջաւոր մեծը: Ներշնչված ժամանակի ազատասիրական գաղափարներով՝ Պատկանյանը ձգտում է զարթեցնել ժողովրդին քաղաքական թմրութիւնէն, նրան ապրտամբ ոգի ներշնչել, բորբոքել ազատասիրության կրակը: Նրան ոգևորում են ռուսական պատմութիւնն այնպիսի հերոսական անցքերը, որպիսիք էին Ստենկա Ռազինի և Եմելյան բոսական անցքերը, որպիսիք էին Ստենկա Ռազինի և Եմելյան Պուգաչովի զինավորած ժողովրդական շարժումները: Հեղինակին հարուստ նյութեր էին տալիս նաև իր ժողովրդի ավանդույթներն ու պատմութիւնը: 1856 թվին Պատկանյանը մեծ ոգևորութեամբ սկսում է գրել «Քյոռ-Օղլու» պոեմը, որը, սակայն, անավարտ է մնում: 1858 թվին գրում է իր «Քաջն Վարդան Մամիկոնյանի մահը» պոեմը: Կամ կյանք ազատութեան մեջ, կամ մահ, — այս է գրվածքի իդէան: Վարդանի երգը պոեմի սքանչելի կտորներից է և հնչում է որպէս ռազմի ձիգոր:

Պոեմի հերոսը՝ Վարդանը նվառ կյանքից դերագասում է մահը, որը վարձատրվում է հերոսի փառքով:

Թո՛ղ լո՛ւն մուցըր, անցամալույծը
Կամ՝ որոց քաղցր է քըշմամու լուծը,
Բայց մե՛նք, որ ունիմք հոգի ու սիրտ Իաջ,
Ե՛կ, անվախ ելնեմք քշմամու առաջ,
Գո՛նն մեր փառքը մահով հետ խըլեմք
Ու այնպէս լըռեմք:

Պատմական անցյալում բանաստեղծը որոնում է ժամանակակից հարցերի պատասխանը: Ողեկոչելով անցյալի խիզախ մարդկանց, հերոսական անձնավորութիւններին՝ Պատկանյանը զբաղւում իսկ դատասիրատու է ժամանակակիցներին փոքրօգուներին, որոնք սեփական ժողովրդի ստրկութեան դեմ ձեռք չեն բերում: Ղերբ ու աստիճան: «Վարդան Մամիկոնյանի մահը» պոեմը գործնականում ուղղված էր ցարիզմի և նրա հայ գործակալների դեմ:

Պատկանյանի զբաղւած գործունեութեան առաջին շրջանից

իսկ, նրա ստեղծագործութիւններում ազդեցին ազատասիրական պայքարի խնդիրներին զուգահեռ առաջ են քաշվում նաև աղ-ղեն ներքին կյանքի սոցիալական հակասութեան հարցերը: («Աղ-ղեն տա՛ն է», «Գանգատ բաղդեն»): Հետագայում ևս այդ հարցերը զուգահեռ են ընթանում Պատկանյանի ստեղծագործութեան մեջ:

Քաղաքական բռնութեան, տնտեսական հարստահարութեան և բարոյական նվաստացման պայմաններում ապրող ժողովրդի զավակ և բանաստեղծ է Պատկանյանը:

Պատկանյանը սկզբից և եթէ գրիչ է վերցնում իր ժողովրդի շահերը օտարների ոտնձգութիւններից պաշտպանելու համար:

Նրա ձեռքին գրիչը մի հուժկու դէնք է դառնում: Այդ դէնքով նա հարվածում է բոլոր այն արյունաբերու կառավարութիւններին, որոնք բանաստեղծի կարծիքով այս կամ այն չափով պատասխանատու էին հայերի քաղաքական ալիքիսի վիճակի համար: Բանաստեղծը չեչտակի հարվածներ է ուղղում նաև ցարիզմի դեմ: Ինքնըստինքյան հասկանալի է, որ ցենզուրական պայմաններին շնորհիվ նա անկարող է եղել շատ բան ասել: Հաճախ նա ստիպված է եղել զուսպ արտահայտվել, երբեմն գործ է ածել եզրույթային ոճ, իսկ ինչ որ ասվել է իացահայտներն, ոչնչացվել է գրաքննչի դատան գրչի տակ:

Իր մի բարեկամին ուղղած 1883 թվակիր նամակում բանաստեղծը գրում է. «Արդեն վաղուց է, որ ցենզուրան իմ գրչի վրա յուր արգելման կնիքը դրել է. եթէ այժմ Գամառ Քաթիկան, կամ Սյունյուկը զարնան տերևների դաւարութեանը ևս զովեն, նա պիտի տեսնէ, կամ ջանա որոնելու տերութեանը ընդդէմ մի ձգտումը... Մեզ հետաքրքրող հարցի տեսակետից խիտ ուշադրով են Պատկանյանին ուղղված Սունդուկյանի մի նամակի հետևյալ տողերը. «Այս բոլորիս ստացա Ձեր 3-րդ բանաստեղծութիւնը, որով բոլորովին հափշտակեցիք սիրտս և հոգիս. բայց ցավոք պետք է հայտնեմ Ձեզ, որ նրան ևս սպասում է ցենզուրայի կողմից նույն վիճակը, ուրիշ են թարակվեցան առաջին երկուսը, այսինքն ոչ միայն տըլ-րին ևն»:

վելու հետք չէր։ Ահա մեր ճակատագիրը՝ մեզ հալածում են, մեզ տանջում, մեր կաշին պլոկում, կյանքը խլում և մեկ բառ անդամ արտասանելու իրավունք չեն տալիս։ Ծանր էր այդ ճակատագիրը, դառն էր այդ իրողությունը և դառնացած բանաստեղծը գրում է. «Ինձ ամեն սրիկա լիարեքան հիշոցում է, իսկ ես դրիչ ձեռք առնելու իրավունք չունեմ։ Ո՞ւր ենք մենք կենում, ե՞րբ ենք մենք կենում. մեր թաղավորը խոսմ *Иван Грозный* չէ՞ս...

Պատկանյանի պոեզիայի լայնմտիվը հայրենիքի և ազգի ազատության հարցն է։ Ազգի կյանքում ամեն ինչ պիտի ընել այդ դադափաբի իրադրծման շահերից, ծառայի նրան։ Ինչ որ չի ծառայում բանաստեղծի փայփայած իղձերի իրականացմանը, իր դեմ է հանում բանաստեղծին, փր վրա է բարձրացնում նրա երդիծանքի թունավոր սուրը։

Բանաստեղծի ծաղրը, սակայն, առավել կրքոտ և սուր բնույթ է կրում, երբ ուղղվում է ընդդեմ ազգի մեծատունների։ Ամիրա, կապիտալիստ, կղեր, բուրժուական երիտասարդություն— բոլորը անխնա մտրակվում են իբրև ազգի միանունության քայքայիչներ, ընդհանրության շահերի դավաճաններ։ Այստեղ է, որ հանդես է դալիս քաղաքացի բանաստեղծն իր ամբողջ կրքով, իր թունավոր սատիրայի խորտակիչ ուժով։

Սկսած 1867 թվից մինչև իր մահը (1892) Պատկանյանն ապրում ու գործում է իր հայրենի քաղաքում՝ Նոր-Նախիջևեմում։ Հայկական այդ դադուծին իր առօրյա բազմաթիվ ցավերով, հուզող հասարակական հարցերով, աղաներով ու քաղաքացիականերով շատ թույն է խառնել այն թանաքին, որ գործ է ածել մեր հեղինակը։ Այս միջավայրի ծնունդ են Նոր-Նախիջևանի բարբառով դրած նրա բազմաթիվ երգիծական բանաստեղծությունները, չափածո և արձակ ֆելետոնները, պարսավադներն ու առակները, որոնք աչքի են ընկնում բացառիկ ուժեղ սատիրայով։

Այս բոլորից հետո մի՞թե պարզ չէ, թե ինչպես կվերաբերվեին դեպի պոետ քաղաքացին հայ աղաները և նրանց խղիկաբերությունները։ Պատկանյանն իր դեմ է հանել ժամանակի թե՛

ռեակցիոն և թե՛ լիբերալ հոսանքի համարյա բոլոր աղդեցիկ մարդկանց, որոնք չարաչար հալածել են նրան և հաճախ փորձել արգելք դնելու նրա գրչին։ Սակայն երբեք բանաստեղծը դրիչը վայր չի դրել, չի ընկճվել, տեղի չի տվել։ Ընդհակառակը, զայրացած հեղինակը առավել անողոր է եղել իր հակառակորդներին հանդեպ, ավելի մեծ վճռականություն է ցուցաբերել։

Մեր կյանքում Պատկանյանին բաժին ընկավ այն դժվարին դերը, ինչ որ ուսական դրականության մեջ՝ Նեկրասովին։ Ահանջ չոյող քաղցր խոսքերի սպասող հասարակությանը խլացնող դառն ճամարտություններ ասելու ծանր պարտականություն էր վիճակվել նրանց։

1877—78 թ. թ. ուսումնական պատերազմը տաճկահայերի քաղաքական վիճակի բարվոքման կապակցությամբ նոր հույաներ վառեց հայերի մեջ. խիստ ոգևորվեց էր մանավանդ բալկանյան ժողովուրդները՝ սուլթանիզմի դեմ մղած ազատագրական պայքարի բարեհաջող ելքը։

Պատկանյանը, որ իր գրական գործունեության բոլոր տարիներին այդ իղձն էր փայփայել, այդ դադափարով էր ոգևորվել, այժմ հայերի քաղաքական ճակատագիրը բաժանող ժողովուրդներին հաջողությամբ ոգևորված՝ կրակ կտրած հնչեցնում է իր դուռ քնարը՝ զենքի կոչելով հայերին։

Մեր ժողովուրդի պատմության այդ լարված օրերին բանաստեղծի հոգին խռովահույզ է, միտքը լարված, ջղերը ցնցված։ Դեպքերին և հանգամանքներին զուգահեռ՝ Պատկանյանի քնանն արձակում է հույսի և հուսահատության, հավատի և վհատության հարափոփոխ տրամադրություններ։ Մերթ նա հույսեր է կապում լուսավոր աղդերի հետ, մերթ «արյունածարավ» Նվորսպայից հուսախաբ եղած գրում է «Բողոք առ Նվորսպ» բանաստեղծությունը, մերթ հերոսական սխրագործությունների է կոչում սեփական ժողովրդին, մերթ հայ մեծատանն ամոթալի անտարբերությունից ընկճված գերադասում է պատից կախել «նախնայաց ազնիվ բամբուղ» և ընդմիջտ լռել։ Հեղինակի վհատությունը, սակայն, երկար չի տևում։ Դատապարտելով իր թուլությունը՝ նա բացականչում է.

«Ի՞նչ անենք... ամոք այսպես ասողին,
Ամո՛ք, բոլոր ամոք հուսահատվողին,
Մա՛հ, մա՛հ, հազար մահ հեգ վրիստվողին...
Ներարժ՝ ալ չասենք «Հայեր, ի՞նչ անենք»:

Ազատագրական պայքարի հրավերող իր բանաստեղծություններում Պատկանյանը երբեմն ծայրահեղության է հասնում, բարոյելով ցեղային անհաշտ պայքար սերնդից-սերունդ:

Հեղինակի պոեզիայի այս անառողջ տարրը որոշ չափով ստվեր է դրում նրա ողջ նկարագրի վրա:

Հայերի ազգային ազատագրական շարժման առաջին խակ քայլերը պատճառ դարձան նոր սրածությունների. բալկանյան ժողովուրդները հաջողություններից զազազած սուլթանական կառավարությունը հայերի վրա հարձակվեց չղթայազերծ դադանի նման: Պատմականորեն արդարացի այդ պայքարը դատապարտված էր:

Հայերի կրած այս անհաջողությունը, սակայն, Պատկանյանին չհոգսաստեղծեց. նա չկորցրեց իր ժողովրդի լավ ապագայի հույսը: 1880 թվին դեռ «Հույս» բանաստեղծությունը հեղինակի անոտան հավատի ապացույցն է:

70-80-ական թվականները Պատկանյանի անբերրա փառքի տարիները հանդիսացան:

Նրա «ազատ երգերը» տարածվեցին ժողովրդի մեջ հազարավոր օրինակներով և հույսկեցին հեղինակի անունը:

Պատկանյանի արձակ զրվածքները իրենց արծարծած խնդիրներով հիմնականում առնչվում են նրա պոեզիային: Այս հանգամանքը, սակայն, նրանց չի զրկում օրիգինատությունից, չի նվազեցնում նրանց արժեքը: Պատկանյանի արձակը ևս բաղձալողմանի է իր չռչված հարցերով, իր թեմաներով, դրական սեներով: Նրա ստեղծած տխրեր կենդանի են, գունեղ և խառտարդետ: Բացառիկ կարևորություն են ներկայացնում հեղինակի Նոր-Նախիջևանյան պատմվածքներն ու Ֆելետոնները, որոնք հայ երգիծական զրահանություն մեջ մի-մի գլուխգործոցներ են: Հեղինակի պատմվածքները հարուստ են նաև

իրենց սոցիալական բովանդակությամբ: Նրանք արտացոլում են բռնակալության սարսեցուցիչ պատկերը («Լեզուն կարողը», «Վայնա»), կապիտալիստական շահագործման հրեշավոր երեվույթը («Աղբյուր»), բուրժուական ընտանիքի և նրանից դուրս եկած մարդկանց ալլասերված վարքն ու բարքը («Փառասեր», «Տիկինն ու Նախիջ»), քաղքենիական միջավայրի ճղճիմությունն ու սահմանափակությունը և հասարակական այդ ճահճում խեղճիմ տաղանդավոր մարդու տրադեդիան («Չախու», «Փորոուղին Ավաղ») կղերականության քայքայիչ և ապականիչ ազդեցությունը հասարակության վրա («Մոնթեն միջև վեր», «Նորընծա») և այլն:

Պատկանյանի ստեղծագործությունը, իրվե արտահայտություն մի ճնշված ժողովրդի ազատագրական տենչերի, ուղղված լինելով ընդդեմ բռնակալության, խարխում էր նրա հիմքերը և ժողովրդի մեջ զարթեցնում ազատունիություն ողի, դրուտով խակ նպատում ցարիզմի դեմ աճող դեմոկրատական շարժմանը: Մյուս կողմից Պատկանյանը հասարակության հայացքը դարձրեց իրեն շրջապատող ախտերի ու արատների վրա, զարթեցրեց նրա միտքը: Նա հասարակական դեմոկրատության մեջ ցանց կասկածանքի առողջ սերմեր, որոնք աճեցրին քննադատական զգոն վերաբերմունք դեպի կյանքը: Պատկանյանը համարձակ կերպով ձեռք բարձրացրեց հասարակությունը սրբազան երկյուղածություն ներշնչող բոլոր կուռքերի դեմ: Նա զարկ տվեց հայերի ազգային ինքնազիտակցությունն ու ինքնաճանաչմանը, բարձրացրեց ազգային արժանապատվություն և հպարտության զգացմունքը: Նա հանդիսացավ հայ ժողովրդի գոյության իրավունքի, նրա ազգային անձնապաշտպանության պատմականորեն արդարացի գաղափարի կրքոտ և հետևողական քարոզիչը:

Մրանցով է պայմանավորված Պատկանյանի ստեղծագործությունն ապամական պրոդերսիվ այն խոշոր դերը, որի շնորհիվ նրա զրահան ժառանգությունն իր պատմավոր տեղն է նվաճել հայ անցյալ կուլտուրայի հարուստ գանձարանում:

ՋՍՐՄՍՅՐ ՆՍՀՍՊԵՏԻ ՄԱՀԸ

Ամպը եկավ ծածկեց սարերն ու ձորեր,
Չէր տեսնվիլ պատերազմի դաշտերը,
Մեզ մառախուղ կիջներ իդայ լեռներեն,
Գիշերային մութը պատեց դիրքը:
Հյուսիսային հողմը փչեց սաստագին,
Հազարամյա կաղնին շարժեց դողացուց,
Ամպի միջեն փայլատակեց փայլակը,
Ակոսի պես պատուեց խավար երկինքը:
Դիակներու հըռնչյունը չէր լսվիր,
Քամին հեռու կտաներ սաստիկ փչելով,
Ամպի գոռալն կդղրդեր երկիրը,
Մրրիկ կայծակ խառնակված էր օդումը:
Հեռվանց կու դայր լաց ու սգո ձայները,
Տրոյացվոց և կամ Հունաց բանակին,
Ամենեքյան յուրյանց մեռելն կպտռեն,
Այն շար օրը շատ կոտորվածք էր եղել:
Ըրագներով, լապտերներով կու պտռեն,
Մարդոց, որդվոց մարմինները կանայքը,
Ոմանք շալկած կը տանեին մեռելը,
Որն որ առաջ կու գտնեին արյան մեջ:
Ով ուներ տեր կու գտնվեր դիակը,
Դագաղներով կը տանեին այրելու,

Մայրը, քույրը, կինը, դուստրը միասին,
Յուր մեռելի կու տան վերջին պատիվը:

Ամպերու մեջ չկան աստղեր, խավար է,
Սև քող պատշալ սգավոր է երկինքը,
Քամին փչեց լապտերներուն մթնացավ,
Պատերազմի տեղը բռնեց լուսնուն:
Բայց հեռվեն այն ի՞նչ զուլա ուր կերեվի,
Իդայ սարի կողմեն մեկ լույս կը փայլե,
Լույսն անդադար շարժման մեջ է քամիեն,
Այլ կվառվի և չորս կողմը լույս կու տա:
Սարի տակը կու երևի մեկ ճրագ,
Որ լապտերով կախված էր այն կաղնիեն:
Արդյոք ո՞վ կա այն մութ գիշեր այն տեղը,
Երեվի ուր պտուղ չունի, անտեր է:
Կաղնվո տակը փռած էր մեկ լայն մորթի,
Կամ առյուծի էր այն, ընձու, կամ վագեր,
Վրեն պառկած էր կարեվեր քաջ զինվոր,
Մահու քրտինք տվել էր բոլոր մարմինը:
Երկու ձեռքով բռնել էր յուր մեկ կողքը,
Կամենում էր յուր արյունը դադրեցնել...
Միտքը բերեց յուր սիրելի Հայաստան.
Հոգվոց հանեց ցաված սրտի խոր տեղեն:
Միտքը բերեց յուր կարոտյալ հայրենին,
Նորոգվեցան յուր խոցերու ցավերը,
Արյունը հորդ բղխեց խոր խոր խոցերեն,
Այլ չմնաց այնուհետև կենաց հույս:

Վեր նայեցավ տեսավ լուսով լապտերի,
Ծառի ճյուղքն կախված էր յուր աղեղը,

Կապարճը լի նետյուղ ընկած գետինը,
Սուրը մոտն էր, բայց անպիտան յուր տիրոջ:
Մոտը կանգնած էր միայն յուր երիվար,
Շուտ շուտ շնչով խրրխնջալով կը փչեր,
Ոտքով հողը փորփրելով վեր ու վայր,
Յուր տիրոջը ցավոց կլինեք ցավակից:
Առանց ձայնի, առանց լեզվի, որպես թե
Կասեր տիրոջ հավատարիմ կենդանին.
— Մի՛ պառկիր դու այս մութ խավար դաշտումը,
Մի՛ մնար դու այս կաղնվո տակ այս գիշեր:
Վե՛ր կաց, հեծիր շուտ իմ վրեն, իմ իշխան,
Ես կը տանեմ քեզ քո երկիր հայրենի,
Ես չորս ոտքս կը տարածեմ գետինը,
Կը ցածացնեմ մեջքս ուր դու հեշտ նստիս:
Ես բերնովս կըբռնեմ քո թևիցը
Կը բարձրացնեմ կը լինիմ քեզ օգնական,
Մի՛ մնար այս օտար հեռի երկրումը,
Երթա՛նք հասնինք քո հայրենին Հայաստան:

Ա՛խ քաջեց այն սաստիկ խոցված Զարմայրը,
Հուր բոց բղխեց խորոց հոգվոյն և սրտին,
Վազեց արյուն լայնաբերան խոր խոցեն,
Խավար մահու պատեց աչքին և սրտին:
— Ասաց՝ արի՛ իմ քաջ ընկեր մըտերիմ,
Արի՛ ազնիվ իմ երիվար, իմ նըժույգ,
Ես չեմ կարող մյուս անգամ քեզ հեծնել,
Թամբիդ վերա առաջվան պես այլ նստել:
Ասպանդակիդ այլ չեմ կարող ոտ դնել,
Եվ ոչ ձեռքով սանձդ բռնել մետաքսալ,

Այլ չեմ կարող քեզ հետ շրջիլ սար ու ձոր,
 Պիտի մնամ կարոտ կանաչ դաշտերուն:
 Քանի՞ անգամ մենք պատերազմ ենք տեսած,
 Քեզ հետ մտել, քեզ հետ ողջամբ դուրս եկած,
 Ինձ շատ անգամ ծառայել ես մտերիմ,
 Մեկ անգամ ես կատարյալ իմ պաշտոնը:
 Մեկ մոտ արի, առ իմ ետին ողջունը,
 Մանձդ առնում այդ աներկյուղ քո գլխին,
 Մեկ համբուրեմ արտասովալից աչքերդ,
 Իմ ողջունս տար հայրենի մեր երկիր:
 Գնա՛, դարձիր շուտով հասիր Հայաստան,
 Որուն կարոտ պիտի մընամ այս տեղը,
 Գնա մեր տուն Արմավիրին տար համբավ,
 Որ չսպասե իր իշխանի դառնալուն:
 Որդվոյս տեսնես, ասա՛ չունիս այլ դու հայր,
 Հայաստանն է այսուհետև քո ծնող
 Ասա Հայոց ձեր նահապետ Զարմայր,
 Գետնին դրեց յուր երկսայրի սուսերը:
 Ասա՛ Հայոց ձեր նահապետ Զարմայրը,
 Զեռին չունի ահեղ գեղարդ և վահան,
 Ասա՛ Հայոց ձեր նահապետ Զարմայրը
 Այլ չէ կարող հըրաման տալ յուր զորաց:
 Ասա՛ Հայոց ձեր նահապետ Զարմայրը,
 Զէ առաջնորդ քառսուն հազար բանակի.
 Քաջ հայերը ցիր ցան եղան դաշտի մեջ,
 Ո՛չ ոք տեսավ յուր իշխանի մեռնելը:
 Բայց երբ տեսնես դու նորա հարս սևորած,
 Որ գրկի մեջ մեկ հատ տղա ունենա,
 Որ աչքերեն թափում լինի արտասուք,
 Ու դաշտի մեջ պտուղում լինի գերեզման,
 Ու իմ անունս հիշում լինի անդադար,

Ու երեխին ասում լինի մշտապես,
 Թե դու որք ես ու հայր չունիս հաշխարհի,
 Այսուհետև քեզ չի ճանչնար Հայաստան.
 Այսուհետև դու մի տեսնիր Արմավիր,
 Այսուհետև մի հիշիր դու այն օրը,
 Որ քեզ իշխան ազգի կոչեց Հայաստան,—
 Իմացիր որ նա իմ կինն է խղճալի:
 Մենակ նրան մի պատմիր դու իմ մահը,
 Նա չէ կարող լսել այդ սև համբավը,
 Թող չկաթեն նորա աչքեն արտասուք,
 Թող թաց շանն նա արտասովոք սև հողը:
 Նըրան ասա՛, իմ սիրական սիպտակ ձի,
 Թե քո մարդը օտար երկիր հեռավոր,
 Այլ գեղեցիկ աղջըկան հետ պըսակվեց,
 Քեզ մոռացավ, ո՛չ հիշեց քո անունը:
 Ասա՛ նրան, իմ սիրական սիպտակ ձի,
 Թե քո մարդը Իդայ սարի տակումը,
 Նըշանվածին առավ գիրկը պառկեցավ,
 Աչքը խփեց, քաղցր քնով քնեցավ:
 Ասա՛ նրան, իմ սիրական սիպտակ ձի,
 Թե քո մարդը փեսայի պես պառկեցավ,
 Հարսանիքն էր Իդայ լերին հովտաց մեջ,
 Հարսնարանը դիակներով զարդարած:
 Սոսկապետն էր երկնից կապույտ կամարը,
 Շրագները՝ հրեղեն փայլակ և կայծակ,
 Անկողինն էր սառն ու խավար գեճ հողը,
 Նվագարան՝ ամպոց ահեղ գոռալը:
 Մատանին էր լայնաբերան գեղարդը,
 Հարսնացուն էր անհաղթելին Աբիլենս,
 Փեսավերն էր հին բարեկամ Մեմնոնը,

Եւ հարսնաքույր Պատնազեղե Ամազոն:
Իմ զարդարանք եղաւ կարմիր արյունը,
Ողջագուրանք դիտց մահու հըռնչուն,
Նշանվեցա սուր ալաքով նետերու,
Պսկավեցա պողովատիկ սուտերով:

1850

ՇԻՆԱԿԱՆԻ ԱՌԱՎՈՏՅԱՆ ԵՐԳԸ

Ա՛յ մարդ, այսօր շատ քնեցար, ննջեցիր,
Առավոտյան հով ժամանակն անցուցիր.
Արեգակը ծովի ծայրեն ծագեցավ,
Ջերմությունը ձորն ու դաշտը փըռվեցավ:

Ընկերներդ վաղ արտերը գնացին,
Ցորեն, գարին գերանդիով հընձեցին,
Խուրձ կապեցին, բարդ բարդեցին դաշտումը,
Նըստան հանգչիլ կաղնիներու հովումը:

Ա՛յ մարդ, վե՛ր կաց, սառը ջրով լվացվի՛ր,
Գոտիդ կապե, գերանդիդ ա՛ռ դաշտ հասի՛ր,
Քանի հով է՝ հունձըդ արա՛ արտումըդ,
Հունձըդ հնձե, մի ծովանար գործումըդ:

Խուրձըդ կապե բարդըդ բարդե, տուն արի,
Հանգստացիր, երբ քո հունձըդ կատարի.
Բե՛ր գերանդիդ կախե պատեն քո տանը,
Ես իրիկվան կպատրաստեմ սեղանը:

Ա՛յ մարդ, հերիք ինչ որ այսօր քնեցար,
Աչքըդ մեկ բա՛ց, տես թե որչափ ուշացար,
Մեր դրացին վաղ անցկացավ կամուրջին,
Վաղ լըռեւ է մեր գզիրը ձայնեկին:

Ի՞նչ ես պառկել, ի՞նչ ես քնել սիրական,
Արեգական շողը հասավ մեր դռան,
Մի ծովանար, ժամանակդ խնայե՛,
Այն պիտի մեզ բոլոր ձմեռը կերակրե:

1851

✓ ՇԻՆԱԿԱՆԻ ԵՐԵՆՈՑԱՆ ԵՐԳԸ

Մարդըս եկավ, եկավ դաշտից՝ դաշտիցը,
Կանաչ դաշտից, դալար դաշտից տուն եկավ,
Տուն եկավ ու դուռը դրեց՝ նըստեցավ,
Շալկին խուրձ էր, խուրձ ցորենի արտիցը:
— Խուրձըդ վե՛ր դիր, թող բաց անեմ թկերը,
Մեջքեդ առնում այդ սուր, այդ սուր գերանդին,
Սուր այդ, սուր այդ գերանդիով հնձել ես,
Հընձել ես ու խուրձ կապել ես ցորենը:
Ա՛խ, ճակատըդ թաց է եղել քրտինքով,
Թո՛ղ ճակատըդ, թո՛ղ որ սրբեմ իմ ձեռով.
Իմ ձեռովդս գոտիդ բացեմ՝ խուրձըդ առնում իմ
ձեռով,

Խուրձըդ առնում ծանրը քեռըդ շալակեդ:
Սառը ջրով ձեռըդ լվա, ոտքըդ լվա երեսըդ.
Ձեռքիդ, ոտքիդ ես ջուր կածեմ, երբ լվանաս

երեսըդ.

Սըրբե ձեռով քո երեսեդ քրտինքըդ.
Գլուխդ լվա սառը ջրով, ձեռքըդ ոտքըդ, երեսըդ:
Ես քեզ համար հաց թըխեցի՛, սիպտակ փափուկ
գարեհաց,
Ես քեզ համար պատրաստել եմ կաթն ու կարագ ու
պանիր,

Գառան մսեն շամփրի վըրա խորոված,
Կասկարալով դառան միսը տապակած:
Կուժը լիքը կարմիր գինին դըրած է,

Իմ ձեռնագործ կըտամ սուիրան փրոած է.
 Ձեռքդ լվա՛, հանգստացի՛ր, իմ սիրական ամուսին,
 Լուսնիակը երեւում է երկնքումը փայլելով,
 Պատուհանեն լույս է ձգել սուիրի վրա շողալով,
 Երեւում է հացն ու կաթը, պանիրը,
 Երեւում է կարմիր գին՝ սափորը.
 Մեկ ես, մեկ դու, մեկ՝ պահապան հրեշտակը
 Ուտենք խմենք, ու գոհանանք արարչին,
 Հանգստանանք աշխատանքին, որ քաշեցինք ցերեկը:

1851

ՔԱՆԳՈՍ ԲԱՂԴԵՆ

Ա՛յ իմ շար բաղդ, քեզ ի՞նչ ասեմ, արդյոք քեզ
 ի՞նչ անուն տամ,
 Խե կույր ասեմ՝ իրավ կույր ես, բայց այդ դեռ չէ՛
 բավական.
 Դու անմիտ ես, դու հիմար ես, նախանձոտ ես
 չափազանց,
 Դու աստված չես, ինչպես կոչեց քեզ հին դարը
 դյուցազանց:
 Կույր է և քու թշվառ կյանքը և այդ պաշտոն տրվողը,
 Ոչ բաղդ, այլ աղբ քեզ չէի տալ՝ պարարտացնել
 կոշտ հողը:
 Այդպե՛ս խըղճով կատարում ես Արամազդա
 պատվերը,
 Ա՛խ, թե ինչներ նա երկնիցը, տեսներ առատ
 հունձերը
 Քու այլանդակ սերմնացանին, էլ ի՞նչ սուր սուր նա
 սլաքներ
 Պիտի շաղ տար քու գրլին...
 Քեզ շատ անգամ ես տեսել եմ երիզապինդ աչքերով,
 Կո՛ւյր ես արդյոք, թե՞ դիտովթյամբ ման ես գալիս
 այդ կերպով.
 Բայց կուզեի, որ դու մեկ օր հանգամանքե
 ստիպված՝

Այս աշխարքը ծայրի ի ծայր մեկ ժուռ գայիր
աչքաբաց.
Ի՞նչ ահարկու տեսարաններ պիտի բացվե՞ր քո աչքին
(Յընորամիտ արարքովդ լի են երկիր ու երկին).—
Կըտեսներ մոլի վագրեր հովիվ դըրած հոտերուն,
Նենգ աղվեսներ, անհագ գայլեր միշտ անպակաս
մոտերուն.

Կըտեսներ դու ժիր մեղվաց բունը՝ արջի քանդելը,
Բյուր մի անմեղ միջատների հացը՝ ծռլլի ուտելը,
Կըտեսներ դու վարուժան մենակ վո՞ւ վո՞ւ
կարդալիս—

Նա իր սիրուն աղունակի կարճիկ կյանքին է լալիս,
Ամպի մեջ են վեր սլացավ սըրաշ շահեն դեպի ծառ,
Բռնեց սիրուն աղունակին, անխիղճ արավ չորս
պատառ:

Թողնենք մի կողմ անբաններին՝ բանականի մեջ
մտնենք,
Նույն զրկանքը, նույն նեղութուն, անշուշտ և հոն
կըգտնենք:

Տե՛ս դու, թշվառ հողագործի գարնանային
վաստակը—
Լափիլեզեցին մարախները ցորնու նործիկ հասակը.
Դորա ներհակ՝ նավահանգիստ մըտավ նավը
փարթամին,

Ոչ մի վնաս չի հասցրուց նորան ուռուցիկ քամին:
Տես այս խղճուկ իմ կտրրճիս-առույգ, պարկեշտ ու
գիտուն,

Բայց հորական փող չունելով՝ հաճելի չէ ամենուն.
Սորան հավասար չեն հարգում իշխանին կամ
հարստին,

Բացեիրաց հեռանում են, որ սորա մոտ չի նըստին,

Այլ նստում են նորա մոտը, որի ջիբը տակի կա,
Զեն ամաշիլ աստված ասել հարստին, թե խոսքի
գա...
Ասա՛, խնդրեմ, ինչո՞ւ մեղավ այն խեղճ գիտուն
պատանին,
Մի՞թե աղքատ աշխար գալը մարդիկ հանցանք
համարին.

Դըղմագլուխ իշխանորդին ինչո՞ւ ի վեր դասեցավ,
Սոկրատեսի՞ արդյոք լեզվով հանկարծակի
խոսեցավ...

Ահա այսպես շարութենով լցել ես դու աշխարքը,
Մի՞թե չես գալ սարսափանքի՝ տեսնելով քու արարքը:

1854

ԱՂԵՆ ՏԱՆԵ Է

(Նմանություն)

Զարմանք բան է, հենց գիտենաս,
Աղեք տանը չին նըստում.
Իսկի չեղավ վուր մի դըթնիմ
Աղալոյին իր տընում:

— Մի՛ արմնա, պարուն Սարգիս,
Էս աշխարքի աղաթին,
Իշխանք, գանա, դու խաբար չի՞ս,
Վուր քասիբին կու ատին:

Առ օրինակ, թե մեծավուր,
Ապալետնիրը ուսին,
Գա դըրան մոտ, հարցնե աղին,
«Տա՞նն է», — տանն է, կոսին:

Նըրա եղնից մի փեշաքար,
Էլի էն նոքրին հարցնե,
«Տա՞նն է աղեն». կընծին տալով
Խեղճին իսկույն դուս կոնե:

Թե աղի մոտ լավ շորերով
Կու գաս՝ տանը կու գըթնիս,
Վայ թե չուսեղ հընացած է,
Լավն էն է տուն չի մըտնիս:

Թե սալուպով աղջիկ պարոն
Կու գա՝ թող նե՛րս հրամայե,
Թե դարթիպով պառավ ձալոն
Հարցնե՝ կոսին տանը չէ:

Թե վուր ձեռիդ քիսա բըռնած,
Պարոնին փուղ բիրիլ իս,
Փառք ու պատվով ներս մըտնում իս,
Գըլիսի վրա տիղ ունիս:

Թե դուքանդար իս, հիսաբով
Փուղի եղնից իս եկի,
«Տա՞նն է աղեն». կոսին — հալա
Ժամիցը տուն չի էկի:—

Էս է հիմիկվա աղաթը —
Կուպիս ջիգրից տըռաքի՛.
Թե քասիբ իս, ջուրը նընկի,
Թե խոջա իս՝ տուն մըտի:

1855

ԱՐԱՔՍԻ ԱՐՏԱՍՈՒՆՔԸ*)

Մայր-Արաքսի ափերով
Քալամուրը գրնում եմ,
Հին հին դարուց հիշատակ
Ալյաց մեջը պըտրում եմ:

Բայց նոքա միշտ հեղեղուկ
Պըղտոր ջրով եզերքին
Դարիվ դարիվ խփելով
Փախչում էին լալագին:

— Արա՛քս, ինչո՞ւ ձկանց հետ
Պար չես բռնում մանկական,
Դու դեռ ծովը չի հասած
Սըգավոր ես ինձ նրման:

Ինչո՞ւ արցունք ցայտում են
Քու սեզ, հըպարտ աչերից,
Ինչո՞ւ արագ փախչում ես
Այդ հարազատ ափերից:

Մի՛ պըղտորիլ հատակըդ,
Հանդարտ հոսե խայտալով,—
Մանկությունը քու կարճ է,
Շուտ կը հասնիս դեպի ծով:

*) Տպագրվում է Թեթև կրճատումներով:

Վարդի թրփեր թո՛ղ բըսնին
Քու հյուրընկալ ափի մոտ,
Սոխակները նոցա մեջ
Երգեն մինչև առավոտ:

Մշտադալար ուռիներ
Սառ ծոցի մեջ քու ջրերին
Ճկուն ոստն ու տերև
Թող թաց անհն տապ օրին:

Ափերիդ մոտ երգելու
Հովիվք թող դան համարձակ,
Գառն ու ուլը քու վըճիտ
Ջուրը մըտնին միշտ արձակ:—

Մեջքը ունցուց Արաքսը,
Փրփուր հանեց իր տակից,
Ամպի նըման գոռալով
Էսպես խոսեց հատակից:

«Խիզա՛խ, անմիտ պատանի,
«Նիրհըս ինչո՞ւ դարևոր
«Վրդովում ես, նորոգում
«Իմ ցավերը բյուրավոր:

«Սիրելի մահից ետ
«Երբ ես տեսել, որ այրին
«Ոտքից գըլուխ պըճնվի
«Իր զարդերով թանկագին:

«Որի՞ համար զարդարվիմ
«Որի՞ աչքը հրապուրեմ,—

«Շատերն ինձ են ատելի,
«Շատերին ես օտար եմ...

«Կար ժամանակ, որ ես էլ՝
«Շքեղազարդ հարսի պես
«Հազար ու բյուր պըշրանքով,
«Փախչում էի ասիերես:

«Հատակս պարզ ու վըճիտ,
«Կոհակներըս ոլորուն,
«Լուսաբերը մինչև այդ
«Ջրրիս միջին էր լողում:

«Ի՞նչըս մնաց էն օրից,
«Ո՞ր ջրամոտ գեղերըս,
«Ո՞րը իմ շեն քաղաքից
«Ո՞ր բերկրալի տեղերըս:

«Տուրքը ջրրի ամեն օր,
«Իր սուրբ ծոցեն Արարատ՝
«Մայրախընձի ինձ սնունդ
«Պարգևում է լիառատ:

«Բայց ես այն սուրբ ջրերով—
«Սուրբ Ակոբի աղբյուրին,
«Պիտի ցողեմ արտորայքն
«Իմ ատելի օտարին...

«Մինչ իմ որդիք,— ո՞վ գիտե—
«Ծարավ, նոթի, անտերունչ
«Օտար աշխարհածում են
«Թույլ ոտքերով կիսաշունչ...

«Քանի որ իմ զավակունք
«Այսպես կու մընան պանդուխտ,—
«Ինձ միշտ սըգվոր կը տեսնեք,
«Այս է անխաբ իմ սուրբ ուխտ...»

Էլ չի խոսեց Արաքսը,
Հորձանք տվեց ահադին,
Օղակ օղակ օձի պես
Առաջ սողաց մոլեղին:

1856

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՍԻՆՈՆԹԱՆԻ ԵՐԳԸ*)

Հիմի է՛լ լըռենք, եղբարք, հիմի է՛լ
Երբ մեր թըշնամին իր սուրն է գըրեւ,
Իր օրհասական սուրը մեր կըրծքին,
Ականջ չի դընում մեր լաց ու կոծին.
Ասացե՛ք, եղբարք Հայեր, ի՞նչ անենք,
Հիմի է՛լ լըռենք:

Հիմի էլ լըռենք, երբ մեր թըշնամին
Խըլեց մեր սուրը — պաշտպան մեր անձին,
Մըշակի ձեռքիցն էլ խոփը խըլեց,
Այդ սուր ու խոփից մեր շղթան կոեց,
Վա՛յ մեզ, շղթայով կապած գերի ենք,—
Հիմի է՛լ լըռենք:

Հիմի է՛լ լըռենք, երբ մեր թըշնամին՝
Սոսկալի զենքը բըռնած մեր գըլխին,
Կուլ տալ է տալիս արտասունք առատ,
Աղեխարշ բողոք վաղուց ապիրատ.
Մեր գըլուխ լալու Եփրատ ո՛ւր պըտոենք,—
Հիմի է՛լ լըռենք:

Հիմի է՛լ լըռենք, երբ մեր թըշնամին
Լիրբ գոռողությամբ լըցրած իր հոգին,

*) Տպագրվում է թեթև կը՛ատու մենքով:

Արդարության ձայնն հանած իր սըրտից
Արտաքսում է մեզ մեր բընիկ երկրից,
Պանդո՛ւխտ, հալածյա՛լ, եղբարք, ո՛ւր
դիմենք.

Հիմի է՛լ լըռենք:

Հիմի է՛լ լըռենք, երբ մեր թըշնամին,
Անհոգ մեր բերած ծանր զոհերին,
Յուր լիրբ, նըզոված ձեռքը կարկառեց —
Ազգության վերջին կապը պատառեց.
Հայի կորուստը մոտ է, ի՞նչ անենք,—
Հիմի է՛լ լըռենք:

Հիմի էլ լըռենք՝ մարդիկ ի՞նչ կասեն,
Երբ մեր տեղ քարինք, ապառաժք խոսեն,
Չե՛ն ասիլ, որ Հայք արժանի էին
Այդ ըստըրկական անարգ վիճակին.
Մեր սուրբ քաջ նախնյաց գործերը գիտենք,—
Մինչև ե՛րբ լըռենք:

Թող լըռե մունջը, անդամալույծը,
Կամ՝ որոց քաղցը է թըշնամու լուծը.
Բայց մենք, որ ունինք հոգի ու սիրտ քաջ,
Ե՛կ, անվախ ելնենք թըշնամու առաջ,
Գոնե մեր փառքը մահով ետ խըլենք—
Ու այնպես լըռենք:

1858

ԱՂԱՍՈՒ ՄՈՐ ԵՐԳԸ

Նվեր Խաչատուր Աբովյանի
անմահ հիշատակին

Զարթի՛ր, մանուկ իմ նազելի, բաց այդ պայծառ
աչերը,
Թերթերունքեդ քունը թոթվե՛, գիրկը հանդիւր քու մորը.
Բավ քեզ որքան բարի հրեշտակք հեքաթ ասին
երազում,
Այժմ արի՛ քեզ այն պատմեմ, ինչ պիտ տեսնես
աշխարհում:

Զարթի՛ր, որդյակ, քանի՞ քրնես,
Բա՛ց աչերըդ այդ նախշուն,
Ուր որ մայրըդ յուր բաղդ, փառքը,
Կյանք ու արևն է տեսնում:

Դուն կը մեծնաս, բոյ կը քաշես — շինար բոլիդ
ես զուրբան, —
Քեզ ուժ կուտան Մասիս քաջքը, որ դու լինիս
քաջ Վարդան.
Ես մատնեքով մի ոսկեթել մեջքիդ գոտի եմ կարել,
Գոտիիցըդ թուր կը կապեմ, այն էլ ինքըս եմ սըրել:

Զարթի՛ր, որդյակ, քանի՞ քրնես,
Բա՛ց աչերըդ այդ նախշուն,
Ուր որ մայրըդ յուր բաղդ, փառքը,
Կյանք ու արևն է տեսնում:

Մեր բակումը ձի է կայնած՝ քեզ է մընում անհամբեր,
Զարթի՛ր, որդյակ, քանի՞ քրնես, առ քու թուրը
մահաբեր.
Քու հայ ազգը հեծեծում է, ձեռքը, ոտքը շըղթալած,
Քու եղբայրը գերության մեջ... քա՛ջ, միայն դո՛ւ ես
քրնած...

Զարթի՛ր, որդյակ, քանի՞ քրնես,
Բա՛ց աչերըդ այդ նախշուն,
Ուր որ մայրըդ յուր բաղդ, փառքը,
Կյանք ու արևն է տեսնում:

Չէ, իմ որդին շուտ կը զարթի, ձին կը հեծնե
սանձակոծ,
Հայի արցունքը կը սըրբե, կը դադրացնե լաց ու կոծ.
Հա՛յ եղբայրներ, քիչ էլ կացե՛ք, իմ Աղասին
զարթեցավ,
Գոտին կապեց, թուրը կախեց ու իր նժույգ ձին
նըստավ:

1862

ԱՂԱՍՈՒ ՄՈՐ ԵՐԳԸ

Նվեր Խաչատուր Աբովյանի
անմահ հիշատակին

Զարթի՛ր, մանուկ իմ նազելի, բաց այդ պայծառ
աչերը,
Թերթերունքեդ քունը թոթվե՛, գիրկը հանգիր քու մորը,
Բավ քեզ որքան բարի հրեշտակք հեքաթ ասին
երազում,
Այժմ արի՛ քեզ այն պատմեմ, ինչ պիտ տեսնես
աշխարհում:

Զարթի՛ր, որդյակ, քանի՞ քրնես,
Բա՛ց աչերըդ այդ նախշուն,
Ուր որ մայրըդ յուր բաղդ, փառքը,
Կյանք ու արևն է տեսնում:

Դուն կը մեծնաս, բոյ կը քաշես — շինար բոյիդ
ես զուրբան, —
Քեզ ուժ կուտան Մասսի քաջքը, որ դու լինիս
քաջ Վարդան.
Ես մատներով մի ոսկեթել մեջքիդ գոտի եմ կարել,
Գոտիիցըդ թուր կը կապեմ, այն էլ ինքըս եմ սըրել:

Զարթի՛ր, որդյակ, քանի՞ քրնես,
Բա՛ց աչերըդ այդ նախշուն,
Ուր որ մայրըդ յուր բաղդ, փառքը,
Կյանք ու արևն է տեսնում:

Մեր բակումը ձի է կայնած՝ քեզ է մընում անհամբեր,
Զարթի՛ր, որդյակ, քանի՞ քրնես, առ քու թուրը
մահաբեր.
Քու հայ ազգը հեծեծում է, ձեռքը, ոտքը շըղթալած,
Քու եղբայրը գերության մեջ... քա՛ջ, միայն դո՛ւ ես
քընած...

Զարթի՛ր, որդյակ, քանի՞ քրնես,
Բա՛ց աչերըդ այդ նախշուն,
Ուր որ մայրըդ յուր բաղդ, փառքը,
Կյանք ու արևն է տեսնում:

Չէ, իմ որդին շուտ կը զարթի, ձին կը հեծնե
սանձակոծ,
Հալի արցունքը կը սըրբե, կը դադրացնե լաց ու կոծ.
Հա՛յ եղբայրներ, քիչ էլ կացե՛ք, իմ Աղասին
զարթեցավ,
Գոտին կապեց, թուրը կախեց ու իր նժուլդ ձին
նըստավ:

1862

Ք Յ Ո Ռ - Օ Ղ Լ Ո Ւ

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

(Սնկատար)

1. ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Անկա՛ջ արեք, թարիֆ անեմ Քյոռոզլուի քաջ
արարքը,
Քյոռոզլուին շատ են սիրել մեր պապերը ու մեր
հարքը.
Ո՛վ չըզիտի Քյոռոզլուի անմահական գործքն ու
բարքը,
Մինչ էս օրըս աշուղները մեջլիսի մեջ նըրա վարքը
Պատմելով՝ մոռացնում են լըսողներուն դիփ
աշխարքը:
Մայիսի բըլբուլ էին նըրա չունգրի անուշ լարքը,
Նըրա նետը զանդ ուներ՝ դուզ հասնում էր մինչ
ամպերը,
Նըրա թուրը աղամանդի՝ կըտորում էր արկաթները,
Հայելու պես պըսպըղում էր նրա հատու սուր
խանջերը,
Ի՞նչ է ժանգը՝ չէին խաբար նըրա զենք՝ ու
զըրահները.
Մինչ էս օրըս սարսափում են Սուլթանի խեղճ
նոքարները,
Հիշելով Քյոռոզլուի անցած գընացած արարքը:

Նըրան անկեղծ սիրում էին Հայը, Թուրքը ու
Պարսիկը,
Թե դուշմանը, բարեկամը, ջահել տղեն ու աղջիկը.
Սըխրագործությանը նըրա ու մեծանձնության
խաբրիկը
Բարձր Յալբուզ սարից բռնած՝ անցել էին մինչ
Հնդիկը,
Հազար հոգի անջաղ ուներ նըրա հեծվոր քաջ
զընդիկը,
Աշխար կաներ տակնուվըրա, թե չէր խավրել շուտ
աւտդիկը:

Անկա՛ջ արեք քոռ աշուղիս՝ ձեզ հրաշալի բան եմ
ասում,
Ջահել տղե՛րք, լավ ուշկ դըրեք՝ զարմանալի բան
եմ ասում.
Սիրուն կուսանք՝ լավ միտք դըրե՛ք՝ արտասովելի բան
եմ ասում,
Հարգո ծերեր՝ ինձ լըսեցեք՝ ձեր պապերու բանն եմ
ասում,
Հայ քրիստոնյայք, ազգի իշխա՛նք՝ խորհրդավոր
բան եմ ասում,
Ուշկով միտքով աղանջ դըրեք՝ ձեզ ամենիդ բան եմ
ասում:

2. ԱՇՈՒՂ

Աշուղի լեզուն գըրիստն է ասում ամեն մի բանին,
Իր անմեղ հոգին ոսկով չի ծախում նա Մամոնային.
Միշտ մեկն է ասում նա՝ թեկուզ յարին, թեկուզ
դուշմանին,
Չի վախում խոսել գըրիստն առաջի անհղ ատենին:

Աշուղն ամենի խաթրին գրուխը ղուրբան է դնում,
Տըխրած որ տեսնի՝ ինքն էլ նըրա հետ անկեղծ է
տըխրում:

Ծիծաղողի հետ ինքն էլ է իսկույն ուրախ ծիծաղում:
Հաղով ծընվել է մորը արգանդեն, հաղով է մեռնում:
Աշուղը թեկուզ յաշովն իլի հարուր տարեկան,
նըրա միամիտ պարզ հոգին մընում է միշտ
մանկական:

Խոջա ու քյասիր, տեր ու ծառա են նըրա սիրական,
Հավասար մարդ են՝ թեկուզ քրիստոնյան, թե
մահմետական:

Վառ արեգակը ամենի համար լուս է ու պայծառ,
Միայն աշուղին ցերեկվա մեջն էլ մութ է ու խավար,
Մութն է աչքերը, բայց լուս է հոգին, սիրտն է
բոցավառ,

Քանց գրագետեն լեզու ունի նա անուշ ու հարտար:

3. ՔՅՈՈՒՕՂԼՈՒՒ ՍԱԶԸ

Էս բանձր ժեռուտ սարի գագաթան բազե է նըստած,
Թե՛ էծը վալրի ջըլոտ ոտներով է էնտեղ հասած:
Ամպի կրտո՞ւր է կըպել երկնամերձ էդ սարի ծալրին,
Թե՛ ծառ կամ մացառ բըսնում, աճում են անբընակ
վալրին:

Ո՛չ ծառ և ոչ բույս, ոչ հավ թևավոր և ո՛չ անասուն
Կարող են հասնել ոտով կամ թևով էդ սարի գըլխուն
էդ սարի օդեն մենակ մեկ մարդու դռըն է ծըծել,
էդ սարի գըլխուն մենակ մեկ մարդու ոտըն է կոխել:
Սըրընթաց Ռաշտի ոտքըն էդ սարում համիա է բացել
Ու Ռաշտի նալը նըրա կըշտերից կըրակ է հանել:

Բայց այժմո՞ւն չի կա ո՛չ մարդը, ո՛չ ձին էդ սարի
վըրեն,

Լոկ քամին ազատ իջնում է էնտեղ ամպի մեջերեն,
Ու լուսնի շողքը պայծառ գիշերուն հանդարտ ու
հեզիկ,

Մարդոցմե թաքուն պար են բոլորում գինշ անմեղ
մանկտիք:

Ու սարի քաջքը գիշերվա մըթին վըհոսներու հետ
ձըշում, ոռնում են, հետո հորինում կաքավ
անհեթեթ:

Մոլորված համփո՛րդ, շուտով հեռացի՛ր ահավոր
տեղեն,

Քըշե՛ ձիդ առաջ, խանջերդ հանե՛ արծաթ պատենեն,
Տեսնո՞ւմ ես բերդը՝ էդ սարի գըլխին. չար դեկ նըման
Հազար բոցեղեն շանթեր կու շաղե բիրդեն քու վըրան.
Չըգիտե՞ս յաւը, որ դիվաբընակ էդ սարի գըլխուն
Քաջ լաշքյարովը իր բունն է դըրել ահեղ Քյոռոզլուն:
Ճամփեղ երկար է առաջիդ, ո՛վ մարդ, սըրտանց
աղոթի՛,

Որ քու աստվածը մեղավոր հոգիդ մահե ազատե:

4. ԲԱԶՄԱԿԱՆԻ ԽՆԴՐՈՒՄ ԵՆ ԱՇՈՒՂԻՆ

Աշուղ, բըլթո՛ւլըն է քեզ ավանդել իր քաղցր լեզուն,
Քրովբե՞ն է դիպել իր սուրբ մատերով քու սիմ

լարերուն,

Քու սուր բերանո՞վն յարաբ խոսում է Արքան

խմաստուն,

Անցածն ու գալուն քեզ ո՞վ է հայտնել, ո՞վ անուս

գիտուն:

Դիպչե՛ մատերով արծաթ լարերուն խոսնակ

չունդուրին.

Անշունչ թելերուն շունչ տուր, խոսեցուր լեզվով
մարդկային.
Թո՛ղ պատմե մեզի գործքը դուցազանց անցած
դարերեն,
Ո՛վ էր բնակիչդ էդ դիվաբընակ վայրի սարերին:

5. ԱՇՈՒՂԸ ՊԱՏՄՈՒՄ Է

Սուլթան Մահմուդ բըռնավորը՝ օրես երկու դար
անցած,
Ղըզըլբաշի մեծ տերության ոսկեգահույքն էր նըստած.
Նըրա զոշում նոքարներու չիկար թիվը, հեսաբը,
Անպատմելի զալըմ մարդ էր, ասում է հին քիթաբը:
Հէ՛ր է խըռով ժողովուրդը գոռոզ Մահմուդ

Սուլթանին,

Մեկզմեկով խըռնված են ինչո՞ւ պաշտողը Ղուրանին.
Ի՞նչ է հարցնում բազմութունը էդ խուժադուժ

իրարից,

Զիլի՞ Շահին չար խաբար է հասել իշխան խաներից,
Զիլի՞ Քուրդը վըրա տվել, թալանել է Հերաթը,
Զիլի՞ վիրքը զոշում առած՝ հասել է մինչ Սեհրաթը:
Մեկանց երեսն ուրախ, զվարթ, մյուսներին խիստ
տըրտում,

Կեսը Չա՛յ հա՛յ, կեսը վա՛յ վա՛յ ասում, լալիս ու
խընդում.

Ղըզըլբաշն է հա՛ հա՛յ ասում, վա՛յ ասողը խեղճ
Հայն է,

Վայ վազլախը մեր խեղճ ազգի քամբաղդ կյանքի
կես փայն է:

Վայ ասելով՝ օրը մաշեց, լուս արևը մըթացուց.

Վայ ասելով՝ թագը կորուց, ձեռի թուրը բըթացուց,

Ա՛խ, ազգի վայ, ի՞նչ ողբ կարդամ էդ անիծած
քու ձենին,
Քեզ ո՞վ ցանեց Հայու երկրում, որ պինդ կըպար
մեր սըրտին,
Կուլի՞ յարաբ մեկ օր, երբ դու խապառ կորչես մեր
մեջեն,
Կուլի՞ օր մի, երբ ցամփը ու դարդը Հայի հոգին չի
տանջեն...

Ամմա... աչքըդ շուռ տուր, նայե դու էս երկու
քամբաղդին,—

Մեկի աչքը արտասովալի, արնաշաղախ մյուսին.
Որ լալիս է արտասունքով՝ թըխամազ է ու ջահել,
Իսկ մեկելի գըլխուն վաղուց տարիքն իր ձունն է
ցանել...

Պատմութենիս միտքը կարճ է. Շահը խիստ էր
բարկացել

Դր նոքարի վըրա, իսկույն հրամայել էր կուրացնել.
Կուրացնել էր նա հրամայել, սըրատեսին կույր
դարձնել,

Ախ, գիտե՞ք դուք, հասկանո՞ւմ ե՞ք թե ի՞նչ բան է
կույր ասել:

6. ԿՈՒՅՐԻ ՀԱՂԸ

Չունգուր իմ խոսուն, դու թարիֆ արա՛ խեղճ կույրի
հալը,

Օրենը քանի՞ անիծում է նա իր աշխար գալը.
Ի՞նչ է պետք նըրան աշխարքիս գանձը, հարըստի
մալը,

Մազամ չեն հավսար թե փշրած շուշեն, թե անգին
լալը:

Արեվի շողքը կույրի երեսը էրում է, էրում,

Կույրը արեւի տեսքին համաշա բասրաթ է մընում.
Երկիր ծաղկազարդ, երկինք աստղազարդ, երազ
են թվում
Խեղճին, հավասար մութ են լույս ցերեկ, խավար
իրիկուն:

Գարունն է գալիս, փրոտւմ է գետնին նախշուն
խալիչան,
Կոշունք է անում, մեջլիս են գալիս հավեր զանազան.
Մաղկունքն էլ գալիս կանաչ ու կարմիր՝ նոր հարսի
նրման,
Գարնան մեջլիսին անհրաժեշտ մընում է կույրը միայն:
Օրը մըթնում է, թուղպը քողում է երկնից դիմակը,
Հազար կամարից չախմախ է տալիս ամպից կեծակը,
Կանաչ-կարմիրը կամար է կապում ծագաց ի ծագը,—
Միայն խեղճ կույրի համար անտես է աստըծու
փառքը:

Հերն ունի որդի, մերն ունի ախշիկ՝ նազու ու սիրուն,
Զավակը ծնողաց երեսն նայելիս՝ խընդում է,
ցընծում,
Ծնողը զավակի վրենն նայելիս՝ ինսան է տեսնում.
Ի՞նչ շահ է կույրին, թե ունի զավակ՝ տեսնել չի
կարում:

7. ԶՐՈՒՅՑ ՀՈՐՆ ՈՒ ՈՐԴՈՒ ՄԵՃ

Ծերը ասաց շահել տըղին. — «Տե՛ս աշխարքիս քոռ
բաղդին,
Քրտան տարվա աշխատանքիս վարձն ա՛յս էր, վա՛յ
իմ գըլխի՛ն».

Ո՛րդյակ, ինչ որ հիմի տեսար՝ մըտքիդ պահե՛
հավիտյան,
Եվ ինչ որ քեզ պատմելու եմ՝ չի մոռանաս ցօր
մահվան.

Լըսե՛ իմ որդի, լըսե՛ սիրական,
Սրտի դարդերը հորըդ չուռուական,
Լըսե դու ուշկով հորըդ զըրուցին,
Ու մի մոռանար մինչ շունչդ վերջին:
Վառվում է սիրտըս բոցով գեհենին,
Արունըս Էռում դամարիս միջին.
Հոգուս մեջ ոխը դադար չէ տալիս
Ինձ ոչ օր ցերեկ, ո՛չ ժամ քընելիս:
Ա՛խ, ես այս օրվա՛ն պիտի հասնեի,
Դու՜մանիս մինչ վերջ հաղթող տեսնեի.
Ինչո՞ւ պակսեցավ ուժը իմ սրբտեն,
Որ սուր շառի ձեռս դու՜մաններու դեմ:
Քանց այսպես թըշվառ օրեր անցնելը
Բյուր պատիկ լավ չէ՞ր փառքով մեռնելը...
Ո՛հ, որդյա՛կ, որդյա՛կ, անիծիր դու մի՛
Ալեվոր հորըդ օրերն ցավալի.
Բա՛վ է, որքան ես գըլուխս եմ լացել.
Արուն արցունքով մահի՞ճս եմ թացել.
Մի՛ դու էլ նորից անիծիր ինձ, մի՛,
Արեւուդ մատաղ, ազիզ իմ որդի.
Լըսե՛, իմ որդի, լըսե՛ սիրական,
Սըրտի դարդերը հորըդ չուռուական...

1856

Վ Ե Մ Ե Ր Գ Ը

Հեռացել եմ իմ մայրենի աշխարհից,
Սերտ բարեկամք անշատած են ինձանից .
Թառամում եմ ես այս օտար երկրումը,
Մենակ բըսած ծաղկի նման դաշտումը:
Կամաց կամաց տարիները անցնում են,
Մեզ նորոգած գարուն ամառ դարձնում են.
Միայն մեր խեղճ կյանքը չունի ոչինչ նոր,
Ինձ երեկը կըրկնըվում է միշտ այսօր:
Ասպարիզիս նեղ է ճամփան ու փշոտ,
Խեղճութունս համարում են ինձ ամոթ.
Իմ վիճակին կարեկցություն մարդ չունի,
«Դա, ասում են, իր կյանքումը դարդ չունի»:

Ես դարդ ունիմ, դարդըս մեծ է ու պես պես,
Բայց չեն տեսնում ձեր աչքերը կարճատես:
Երբ ես մըտա անհույրընկալ այս աշխարհ,
Քանի բոպե բազդը ժրպտաց ինձ պայծառ.
«Հա, ասացի, դարձել է իմ աֆիվը,
Լըրացել է իմ վատ բազդի շար թիվը»:
Հանկարծ՝ փըչեց անտուժելի հյուսիսին,
Թառամեցուց վարդ, մանուշակ մայիսին.
Այսպես շորցուց իմ նազելի հասակը,
Իմ անողորմ, անազորուն վիճակը:
Ա՛խ, մոռեցի՛ր օրհասական օր մահվան,
Բե՛ր, քու հետը սեվ հող ու նեղ ցերեղման,

Թող սառ լինի իմ նոր տանը հատակը,
Մանր քարե վրաս ծածկած վերմակը:

Բայց, ա՛խ, երբ որ կանցնի ամիս ու տարի,
Կը մամոռտի գերեզմանը այն քարի,
Հետը անգամ չի մընալու իմ խաչին,
Իմ անունը, իմ հիշատակ — կըկորչին.
Բայց կուզեի թողնել այստեղ մի արձան,
Որ դարե դար մընար ամուր անկործան...
Ես երգեցի երգ ողորուն ու անուշ,
Իմ քընարի ձայնն էր մեղմիկ ու քընքուշ.
Մի՛թե այնքան անգութ կլինի Լեառ գետ,
Որ անունըս անգամ կանե նա անհետ:

1855

ԵՐԼՈՒ ԿՈՒՅՐ

(Նմանություն)

Մեզնից շատ առաջ կար մի թագավոր,
Հոգով դեռ արի, գլխով աչեվոր.

Մեծ ծով էր պատել նորա աշխարհը,
Ոսկի ասացին գիտունք այն դարը:
Ունեք նա երկու մատղճառ աղջիկ,
Մինը խիստ տգեղ, մյուսը գեղեցիկ:

Մի օր տգեղը ասաց մյուսին.

«Երթանք ծովի ափ, քուրիկ միասին»:

Սիրունը գրնաց առաջից տրտում,
Տըգեղը ետնից ոխ պահած սրտում.

Հազիվ թե ծովի ափին էր հասած,

Իր սիրուն քրոջ գըլորեց նա ցած:

Կանչեց կիսամեռ սիրունը ջրից.

«Քուրիկ իմ, քուրիկ, փրկե ինձ մահից.

Ես ունիմ տանը գեղեցիկ մանյակ,

Առ, էն քեզ լինի, պարգևե ինձ կյանք»...

— Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ,

Ինձնից փրկություն դու բնավ մի հուսալ:—

«Քուրիկ, թե այդ էլ քեզ չէ բավական,

Կուտամ քեզ ոսկի պրսակ պատվական»:

— Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ,

Ինձնից փրկություն դու բնավ մի հուսալ:—

«Քուրիկ, մի թողնիլ դու ինձ անտերունչ,

Քեզ սիրուն փեսաս կուտամ անտրտունջ»:

Տըգեղի սիրտը դարձել էր ժեռ քար,
Քրոջ խնդիրքը թողեց անկատար:

Ձկնորսը ծովը ձրգեց մեծ ուռկան,

Բըռնեց մարմինը սիրուն աղջրկան...

Ջրրիցը հանեց, դրեց ափի մոտ,

Շատ ծաղիկ ցանեց վըրան ու շատ խոտ:

Մի աշուղ անցավ, տեսավ աղջրկան,

Կացեց ու առավ, դրեց ուտի վրան,

Տարավ իրա տուն այդ անգին գյուտը,

Չորացուց նորա մարմնու գիփ հյուսթը:

Գեղեցիկ տավիղ շինեց ոսկերից,

Քաղցրածայն լարեր հյուսեց մազերից.

Երբ որ ամեն բան պատրաստեց կարգին,

Գրնաց արքունիք տավիղը ձեռքին:

Երբ մտավ դահլիճ շրքեղ զարդարած,

Տեսավ տըգեղին փեսի մոտ կայնած.

Բացեց բերանը, լարերին խփեց,

Հյուրերի առջև քաղցրածայն երգեց.

«Հընչե՛ իմ տավիղ, հնչե՛ համարձակ,

«Հարազատ քույրս խըլեց իմ պսակ.

«Լըսե՛ իմ ծնող, լըսե, սիրական,

«Հարազատ քույրս խըլեց իմ փեսան.

«Լըսե ժողովուրդ, լըսե՛ անխրոով,

«Հարազատ քույրս գլորեց ինձ ծով»:

Մյուս օր դահլիճը խարույկ շինեցին,

Մահապարտ քրոջ մեջը գլորեցին.

Հուրը պըլպըլաց, աղջիկը կանչեց.

«Իմ մեղաց համար աստված ինձ պատժեց».

(Նվեր Հովհաննես Պատկանյանին)

Ակնապիշ, անձայն, խորհուրդ ճակատիդ,
Պատանի, ո՛ւր ես մըտքով մոլորած,
Ներկ ու վըրձիններ ցիր ցան առաջիդ,
Վշյա կըտավը քու հանդեպ փրոած:

Շո՛ւռ տուր աչերըդ, նայե դես ու դեն,
Տե՛ս, քեզ ծաղրում է անմիտ ամբոխը,
Զարթի՛ր, սիրելի, այդ անուշ քընեն,
Գոնե մի անգամ հանե՛ քու ոխը:

Բայց դու ներում ես նոցա վե՛հ հոգով,
Խոպ ես աշխարհի ունայն շըշուկին...
Հանկարծ աչերըդ փայլեց սուրբ շնորքով,
Հըսկայի սիրտըդ թընդաց խիստ ուժգին:

Առիւր վըրձինը, թաց արիւր ներկով,
Շունչ տըվիր անշունչ կոպիտ կըտավին,
Երկնից խորհուրդը մեկնեցավ քեզնով,
Քեզ անկարելին անհայտ է բնավին:

Սեր, ատելություն, հանձար, բարկություն
Տըվիր պատկերին մատիդ շարժվածքով,
Ինչ որ չի հայտնեց ճարտարի լեզուն,
Դու պարզ հայտնեցիր անձայն խոսվածքով:

Ապշեց ամբոխը. վազեց, հառաչեց
Քու կենդանագիր պատկերի դիմաց,
Ծնկաչոք զմուռս ու հալվե խնկեց,
Գոչեց մեծաձայն «դա է իմ աստված»:

Բայց ա՛խ, քու անքուն ժամերու ճիգը
Քանի մի արծաթ հազիվ գին դրին.
Ստեղծողըդ դարձար քու խեղճ խըրճիթը,
Ակեր շարեցին շուրջ քու պատկերին:

1856

ՎԵՐՋԻՆ ԳԱՐՈՒՆ

Գարունն է եկել նախշուն թեվերով,
Նախշուն թեվերը պեպպես ձեվերով,
Գուշն գուշն ծաղիկներ՝ կարմիր ու սպիտակ,
Վարդ, մեխակ, շուշան անուշ հոտերով:

Երկինք ու երկիր քեզ տոնեն, գարուն,
Զի ես քան զամեն եղանակ սիրուն.
Նա անձրեվ ցողե՛ր առատ ի վերեն,
Դա օրհնել տա քեզ եկվոր հավերուն:

Ոսկի արեվը փայլե քեզ վերեն,
Կենսաբեր հովը փրչե ի լերեն,
Ա՛խ, ազնիվ գարուն, եղանակ սիրուն,
Արդյոք դու ի՞նչ բաղդ բերիր ինձ տերեն:

Գլխաքարշ երթամ ի պարտեզ այգուն,
Ա՛խ ու վա՛խ քաշեմ ես անդ օրն ի բուն.
Զիկա ինձ հանգիստ, ցնծություն սրտիս,
Ես վաղ եմ մոռցել զի՞նչ անդորր է քուն:

Ա՛հա՞ծ պատանքած գետնին կյանք տվար,
Տերութափ ծառին ստվերախիտ արար,
Քեզ թռչնոց երամ հանդես կանչեցիր,
Ի՞նձ մենակ խեղճիս էսպես մոռացար:

Առա՛ջ գնա, գարուն, դեպ հյուսիսն ի խոր
Գնա կանանչցուր դու անդ սար ու ձոր.
Որոց անհամբեր քեզ կան՝ տուր բարեվ.
Ք՛ուրախ գալստյամբ նոցա զվարճացո՛ւր:

Կու գաս գալ տարի, դու ինձ կը գտնես
Ո՛չ ի մեր այգին և ո՛չ ի պարտեզ,
Այլ անզարթ քրնով հողի տակ պառկած,
Գերեզմանաքար մի վրաս կը տեսնես:

1856

Ո Ս Տ Ի Կ

(Փոխադրութիւն)

Ո՛ւր ես արագ գընում, խեղճ ոստիկ ծառին,
Տե՛ս, չի ձրգեն քեզ ալիք անդունդը ծովին:

Ինչպե՛ս անտեր որբիկ՝ թշվառ, անպաշտպան,
Որ ընկել է ձեռքը շարանենգ մարդկան:

Չե՛ս ունենալ, ոստիկ, ազատության հնար,
Զոհ կը լինիս, խեղճիկ, ալյաց շարաշար:

«Չե՛մ զարհուրում ծովից, ոստիկը ասաց,
«Կյանքըս արդեն կորել է, վաղուց եմ ցամքած:

«Հարազատ այն ծառեն ինձ պոկեց հովը,
«Հիմի ի՞նչ, թող տանե ո՛ւր ուզե ծովը:

«Հիմկուց դենը ի՞նչ է էլ ինձ մըխիթար,
«Դալար ծառին կը պչելու էլ շունիմ հընար»:

1856

Հ Ա Յ Ա Ղ Ջ Ի Կ

Դու տեսե՛լ ես երկնքումը
Պայծառ լուսին ծագելիս,
Կամ թե կանաչ տերեւի մեջ
Կարմիր ծիրան փայլելիս:

Դու տեսե՛լ ես ծաղկոցումը
Կարմիր վարդը փրփրթած,
Շուշան, մեխակ ու նունուֆար
Չորս բոլորքը պար բռնած:

Բայց լուսինը խիստ խավար է
Հայ աղջկա առաջին,
Ծիրան, մեխակ ու նունուֆար
Չարժե նորա մեկ պաշին:

Երկու թըշին վարդ են նստել,
Ճերմակ ճակտին՝ մեկ շուշան,
Ժպիտը բերնից ցած չի գալիս—
Անմեղդության է նշան:

Տես, նա առավ կարմրելով
Իր ընկերից դահիրան,
Դըրմդըմբեցուց փափուկ մատով
Ու քսկրսեց լեզգիական:

Նազուք մեջքը ծառի նրման
Տատանում է գեղեցիկ,
Մեկ թըռչում է նա անդաման,
Մեկ գընում է խիստ հեզիկ:

Հալվում է խեղճ կըտրիճների
Սիրտը՝ նորան տեսնելով,
Ծերը իրան անիծում է,
Որ ծերացավ խիստ շուտով:

1856

ՎԱՐՈՂ ԲԱՅՎԵԼ Ա. .

Վարդը բացվել ա ծաղկոցին,
Ամպի ցողը շողա ծոցին.
Ա՛յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա դրախտին:

Թերթիկները դուզ փռել ա,
Նազուք գըլուխը ծըռել ա.
Ա՛յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա դրախտին:

Չես համբերել, վա՛րդ, մայիսին,
Դուրս ես եկել մարտի ամսին.
Ա՛յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա դրախտին:

Կու թառամիս, կը չորանաս,
Մինչ մայիս թե չի դիմանաս.
Ա՛յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա դրախտին:

Տաժան քամուն չես համբերի,
Ձազիր ճըճվին կըլիս գերի.
Ա՛յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա դրախտին:

Չես տեսնելու թիթեռնակին,

Ո՛չ ավետման ծիծեռնակին.

Ա՛յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,

Դաստա դրախտին:

Կուգա բլբուլը թեմանեն,

Քեզ կուկանչե գերեզմանեն.

Ա՛յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,

Դաստա դրախտին:

Կու գանգատե իր սև բաղդեն,

Թե որք մընաց կարմիր վարդեն.

Ա՛յ իմ վարդին, որբուկ վարդին,

Դաստա դրախտին:

1857

Բ Ա Ն Ի Պ Ս Ա Ն

Լուսադեմին աղբյուրի մոտ գընացի,

Սառը ջրով ձեռքս, երեսըս լվացի,

Հանգստացա ծառի թավուտ ստվերումը.

Թըռչունները ճլվում էին վերումը:

Մին նոցանից տըխուր, մընջիկ երգում էր,

Ու երգելիս մարդու ձենով ասում էր.

«Խեղճիկ Նաղլու, քեզ բերել եմ սեմ համբավ,—

Այսուհետև քու քաղցը արեմը կորավ.

Քու հերիկը արծաթասեր, քարեսիրտ,

Չի խնայելու անգին օրերը խեղճիդ.

Ծերուկ, կնճոտո նա քեզ փեսա ընտրել է,

Քու փեսան քեզ հորեդ փողով գընել է:

— Մերի՛կ, ինչեր եմ ես լըսում, վա՛յ գըլխուս.—

«Աղջիկ հորդդ գործըն է այդ, աչքի լուս»:

— Հերի՛կ, դո՛րդ է, ինչ լըսեցի, վա՛յ գըլխուս.—

«Թող աղբերդդ դորդը ասե, աչքի լուս»:

— Աղբե՛ր, ինչո՞ւ տալիս են ինձ ծերուկին.—

«Արծաթասեր մեր հոր գործն է, իմ անգին...

«Քիսով ոսկին ջրհուղ ծերը տուն բերեց,

«Անգին քըրոջ, աղիդ քըրոջ նա գերեց»:

Մընա՛ք բարեմ, տուն, ազգական, հավիտյան,

Ոսկի օրըս սեմյնելու է իմ փեսան.

Դուք երկնային անդամ թրուշունք մի՛ երգեք,
Անցած օրերս դուք ինձ ի հուշ մի բերեք.
Այսուհետև իմ կյանքն է ինձ պերուժուն,
Մահը միայն տալու է ինձ փրկութիւն:

— Ա՛ն աթոռը, նըստե ուտենք միասին,
Ասաց գոռոզ ծերուկ փեսան նոր հարսին.
Մազն ու ունքը նորա ճերմակ ինչպես ձյուն,
Ու աչքերը բոց կրրակի պես փայլուն.—
Ես քեզ շատուց սիրում էի վառ սիրով.
Արդ՝ դու իմն ես ու ես հանգիստ եմ հոգւով:
Ե՛կ, քեզ ցույց տամ իմ պահած փողն ու գանձը,
Քեզ կընծայեմ այն բոլորն ու իմ անձը:—
«Քա՛ւ, քեզ պահե բոլոր քու փողն ու գանձը,
Դու սեւցուցիր, անբաղդցուցիր իմ անձը»:—
— Երթանք մառան, խրմենք անուշ գինիներ:—
«Գինին ի՞նչ շահ, երբ սրբտիս մեջ չի վա սեժ.
Քանց քու գինին անուշահամ, պատվական,
Սիրում էի մեր տան ջուրը սոսկական»:—
— Երթանք շուկա, առնունք ալեւ թանգագին:—
«Ակը ի՞նչ շահ, երբ արցունք է իմ աչքին.
Անգուժ հորըս դու փող տվիր ինձ առիւ,
Ոչ ամուսին, այլ դու գերի ինձ արիր»:—
«Երկնի՛ց թրուշունք, դադարեցեք երգելից,
Եղեք սրբտիս ցավերուն դուք կարեկից,
Ես էլ էի ձեզ պես մի օր խընդագին,
Գընաց կորավ ազատ կյանքը իմ անգին:
Թըռե՛ք, տարեք վերջին խոսքս իմ ծնողաց,
Թե նազուկի վիճակն է այժմ սուգ ու լաց.

Ասե՛ք մորս, որ տվաւ ինձ կյանք, արեւ,
Թե խեղձ նազլուն ուղարկում է քեզ բարեւ.
Մեր տունը, ուր անցավ կյանքըս մանկության,
Էլ նազլուին տեսնելու չէ՛ հավիտյան:
Հորըս ասե՛ք, քու խեղձ, թըշվառ աղջիկըդ
Բոլոր՝ սրբտից ներում է քու շար գործըդ»:

Երեկոյան պահուն, մայիս ամիսին,
Ծընողք նըստած ծառի տակը միասին,
Անմեղ թըռչնոց լըսում էին երգերը.
Մին էլ հանկարծ թոթափեցան ճյուղերը.
Բուեճը նըստավ ծառի վըրա ու գոռաց,
Հորը, մորը պատճառելով սուգ ու լաց.
«Ձեր աղջիկը, անբաղդ նազլուն չէ՛ կենդան,
«Էլ դուք նորան տեսնելու չեք հավիտյան.
«Թըռավ կորավ արեւ խըղճով որբուկին,
«Երկնից տիրոջ ավանդեց նա իր հոգին»:

1861

ՍԻՐՈ ԶՈՂՆԵՐ

Լըճի մեջ նավակը
Մեղմ հովով կըտանի.
Նորա մեջ նըստած է
Սիրահար պատանի:

Պատանին ձեռքն ունի
Կիթարա ու կերպ,
Իսկ քամին կը փախցնու
Նավակը եզերքե:

Լըճակի մեջը կա
Քարաշեն մի ամրոց,
Սիրուհվո բնակարան,
Հանապազ փակ ու դոց:

Պատանվո նավակը
Դեպ ամրոց կը վաղեր,
Ուր նորա անձկալին
Սըրտատրոփ կըսպասեր:

Մեղմ հովը ավելի,
Սվելի սաստկացավ,
Երկինքը թուփալ պատեց,
Փոթորիկն բարձրացավ:

Ալիքի լեռները
Գոռալով կըծըփան,
Պատանին աներկյուղ
Կընվագե կիթարան:

Լուսինը ամպերու
Տակերեն երեվցավ,
Մոսկալի աղետի
Պատկերը բացվեցավ:

Կես ճամփուն ալիքը
Նավակին խրփեցան,
Նավակը փըշրեցին,—
Հույս չի կար փրկովթյան:

Պատանին աչքերը
Լուսնյակին բարձրացուց,
Կիթարի լարերը
Նա ուժգին հընչեցուց.

«Տար վերջին խոսքերըս
«Անձկավույս, ո՞վ լուսին,
«Որ քաղցրիկ անունըդ
«Հիշելով՝ կըմեռնիմ»:

Դադրեցավ փոթորիկ
Ու ալիք պառկեցան,
Ջրի վրա կըտորտանք
Նավակի երեվցան:

Սիրունին սրբապատրոհ
Նայեցաւ լըճակին,
Հասկացաւ դառնություն
Յուր անբաղդ վիճակին։—

«Իրարմե բաժնեցին
«Մեզ աշխարհ և այս կյանք,
«Գեթ մահով այսուհետ
«Զրի տակ միանանք»։

Ասաց և աղաղակ
Բարձրացուց նա ուժգին,
Գլխովեց, զոհ եղաւ
Անկրշտում ծովակին։

1874

ՆՐԷՈՒ ԲԱՆՍՍԵՂԻ

(Նմանություն)

Блажен незлобивый поэт
В ком мало желчи, много чувств!...
НЕКРАСОВ

Քաղցրախոս պոփետ, քու անուշ լեզուն,
Քնարըդ ներդաշնակ, հոգիդ ըզգայուն—
Աշխարհ գրավեցին, դափնեզարդ գլխով
Դու ժուռ ես գալիս մարդկանց մեջ շքով։
Քեզ սիրեց աշխարհ,— սիրեց սերտ սիրով,
Արահետ ուղիդ փրոհեց վարդերով,
Համբավըդ հեռու աշխարհներ հասցուց,
Քեզ արժանացուց գլուցազանց դասուց,
Ու դեռ քու հոգին չէր ելել մարմնից,
Նա քեզ արձաններ կանգնեց մետաղից։
Քեզ սիրեց աշխարհ և սիրեց— իրոք,
Զի անուշ լեզվեդ չի լըսեց վատ խոսք,
Կարերիդ երբեք չի տվիր դադար,
Նրբոր գովելու ունեիր պատճառ,
Բայց երբ որ բասրեւ պետք լիներ չարին՝
Քրնարըդ իսկույն կախվում էր պատին։
Քու ասպարեզն էր գինառատ խընջույք,
Քեզ պատում էին կանանց, կուսից հույլք,
Վարդ էր տեսածըդ՝ վարդ էիր երգում,—
Փըշից, տատասկից միշտ հեռի փախչում...

Այլ էր վիճակը մի այլ պոփետին,
Անհաշտ թշնամի կարծած ամենին,

Որին ըսկըսած փոքրից մինչի մեծ՝
 Մարդկության ցեղի անվանեցին ցեց:
 Դա՛նն էր վիճակը, դա՛նն էր կոշտամը
 Այդ տարաբաղդին. դըրսում՝ ոչ տունը
 Ունեք նա հանգիստ. ծընընդյան օրից
 Սիրո մի նըշան չի տեսավ միջից:
 Լեզուն — մահաթույն ասացին մարդիկ,
 Ճարտար խոսվածքը — շարունկան գործիք,
 Եվ այն հանճարը, որ նորա բաժին
 Տվավ ի վերուստ, — մարդիկ ջանք արին
 Թաղել ցեխի մեջ իրանց վատ գենաց,
 Որի մեջ ինքյանք էին թաթախված:
 Բայց նա միշտ հըպարտ՝ մընաց հաստատուն,
 Հանճարն էր նորա միակ ձեռնածուն,
 Անդողդոջ ոտքով անցավ այս աշխարհ
 Հոգին անմըդով, ճակատը պայծառ.
 Եվ մինչև վերջին րոպեն իր կենաց
 Սըրտից չի հանեց հառաչանք, ո՛չ լաց:
 Բայց երբոր նորա անշնչած մարմին
 Ջազընլի սողնոց եղավ լոկ բաժին,
 Եվ երբ շատ դարեր գընացին, անցան, —
 Լոկ այն ժամանակ մարդիկ խմացան
 Այն աղնիվ սերը սըրտի մեջ փակած,
 Որ կույր աչքերուն երբե՛ք չերեմաց.
 Խմացան, որ կար նաև այնպե՛ս սեր,
 Որ հաստ փաթաթով ծաղրի պատած էր.
 Որ քարկոծ արին այն խեղճ բըժիշկը,
 Որ ցավով՝ նոցա բըժըշկեց վերքը:

1856

✓ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔՈՒՄ ԿՐԹԱԾ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ

Տեղը եկավ՝ հայ է նա, տեղը եկավ՝ ալազգի,
 Իրոք ոչ այդ և ոչ այն է, այլ ծընունդ մի նոր ազգի:
 Հագնըվում է նա միշտ en grand, ման է գալիս
 a' la chique,
 Ճաշ է ուտում, ո՛ւր եք կարծում, chez Dusseau կամ
 Dominique.
 Կարողում է նա Morning, De'bats- ոչ Բազմավեպ,
 ah! fi, donc!
 Փրանսերեն է կոտրատում, Հայերենն է mauvais ton.
 Ջարթնում է նա ուղիղ մեկին, անկողնի մեջ թեյ
 խըմում,
 Նախաճաշիկն է երեքին, Գաղիացի պանդոկում.
 Վեցին քառորդ՝ ճաշի ժամ է չընաշխարհիկ մեր
 Հային,
 Ո՛չ թե ստիպված է այդ անել, այլ որ վըրան շատ
 խոսին:
 Ուշի ուշով հետևում է Պետերբուրգի լուրերուն,
 Դերձակից էլ ճիշտ տեղյակ է НОВОМОДНЫЙ շորերուն.
 Թեև գուրկ է մուգիկալից, բայց опера սիրում է,
 Бозно-ի անուշ ձենից նորա խելքը գընում է:
 Պինդ խոսում է, ինչ որ կանխավ feullton — ում է
 կարդել,
 Խոսքով աշխարհ կործանում է մեր պարոնը
 անարգել.

Նեպիր, Դունդաս ու այլ անձինք են նյութ նորա
 զըրույցին,
 Պախարակում է Hugo-ին ու սիրում է Դիկկենսին:
 Նա սիրում է, նա ատում է ոչ սեպհական իր խելքով,
 նա խրմում է, նա ուտում է ոչ իր բերնի ճաշակով:
 Նորա խելքը feuilleton-ն է, преис-курant-ն է ճաշակը,
 Ու Դիստոյանց ճեմարանը է ո՛ր ասես պանդոկը:
 Քանի տարի քաշ է գալիս Պետերբուրգում այս
 կերպով,
 Ու ետ դառնում իր հայրենիք դատարկ խելքով ու
 շիբով:
 Այնուհետև պահանջմունքը նորա մեծ են անհեթեթի,
 Միայն ինքն է խելոք, գիտուն, իսկ այլք՝ կոպիտ ու
 տըգետ:
 Այդ ի՛նչ զարմանք, որ հիմարը ուզե պատիվ իր
 անձին,
 Նա՛ է հիմար, որ անարժան տա պատիվը հիմարին.
 Բընութենեն խելագորկին Պետերբուրգը խելք չի տալ,
 Մեծ հունար չէ՛ փողոցներում աննըպատակ միշտ
 ման գալ:

1856

ՄԱՅՐԱՒԱՂԱՌՈՒՄ ԿՐԹԱԾ ՀԱՅ ԱՂՋԻԿ

Շուշան, շուտով դեմքդ ծածկե՛, ձյուն դու թվի՛ր
 մըրոտած,
 Տե՛ս, սիգաճեմ ման է գալիս Հայ աղջիկը մեր
 կըրթած.
 Վարդի գույնը уж не в моде: то-ли дело бледный
 лик!
 Այստեղումը бледный են դիպ՝ հա՛մ աղջկունք,
 հա՛մ կնանիք:
 Ի՞նչ է գաղտնին бледный-ուխյան — այդ հայտնի չէ
 ոչ ոքին,
 Միայն կասեն, որ շատուց է կավիճն ունի բարձր
 գին:
 Առավոտ է. մեր աղջիկը հայելիից չի հեռանում,
 Նորա ծընողք այնօր ճաշի гвардеец են ըսպասում.
 Гвардеец է, լա՛վ միտք արեք, Հայ չէ, անշնորհ ու
 տըգետ,
 Гвардеец է, փայլուն շորով, ուսին դըրած эпolet.
 Տուն կըմտնի, գըլուխ կըտա աջնպե՛ս սիրուն,
 շնորհաշուք,
 Որ մեր կըրթած Հայ աղջկա սիրտը կանե
 тук-тук-тук!
 Էնդուր համար նա հայլիից օրն ի բուն չի պուկ գալի.
 Гвардеец-ին դուր չի գալը խիստ է նորան ըզգալի:
 Ո՛չ լուկ դեմքով պիտի դուր գա, այլ և անուշ
 խոսքերով,

Ինչպես, ի՞նչ կերպ, դուք կը հարցնեք, այդ էլ
չգիտե՞ս ոչով:

Բարձի տակը պահած ունի նա George Sande-ի
roman-ը,
Գիշերները մորից թաքուն կարդում է մինչ չորս
ժամը.

Անհատական այդ աղբյուրից նա քամում է անդադար
Սիրո զգացմունք, սիրո խոսքեր— կանանց սըրտին
մըխիթար:

Նա գրտավ յուր идеаль-ը, այսօր ճաշին կըտեսնեն
Նա յուր անտես սիրահարին, ում որ սիրտը տվել է:

Հայո՛ց աղջիկ, հայո՛ց աղջիկ, գնա՛ առաջ, մի՛
վախիլ,
Бледный դեմքդ, շինծու խոսքդ ովի՞ն ասես չեն
խաբիլ:

Гвардеец-ին դուր չես գալի,— ի՞նչ ափսոսանք,
ի՞նչ վրնաս,
Քեզ սիրահար гусар, улан, артиллерист կունենաս:
Դու փո՛րձ փորձե նորից դուր գալ, անուշ ժպտա՛
ու խոսե՛,

Քրսանմեկըդ արդեն մոտ է, տես առաջիդ մեծ
փոս է:
Բայց մի թողնիլ դու George Sande-ին, идеал-իդ
մ՛ուրանալ:

Թե ոչ չահիլ, գոնե ծերուկ կառնե քեզ Ռուս генерал,
Բայց զգուշացի՛ր դու հայերից, գին չեն դնիլ, չեն
սիրիլ
Քեզ, ինչպես դու ցանկանում ես. դու քեզ Հային մի
մատնիլ:

Փորձ փորձեցիր ու դուր չեկար ո՛չ улан-ին,
гусар-ին,
Քրսանհինգըդ մոտենում է, Հայ աղջիկ, վա՛յ քու
հալին:
Հայո՛ց աղջիկ, Հայոց աղջի՛կ, գնա՛ առաջ, մի՛
վախիլ,
Бледный դեմքդ, սիրուն խոսքդ ովի՞ն ասես չեն
խաբիլ:
Տարիներդ ակոս ձեզեց քու շնորհալի երեսին,—
Վրնաս չի կա, подруг-ներըդ դորա համար ճար
ունին.

Երբ որ տանն ես՝ մի հրամայիլ տըղոց քեզի
մոտենալ,
Դուրս գընալիս лик-րդ ձեզե դու կըրկնածալ հաստ
бугал,
Հարցնողներից ուշի ուշով ծածկե՛ տարիդ ծընընդյան,
Ու ամենին հավատացուր, որ տասնութ ես տարեկան:

1857

ՄԵՐ ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԳՔ *)

Ազնիվ քլուբին եմ անդամ,
Հազվեմ եմ ձոխ, զարդարուն,
Կընդջրս էլ շատ անգամ
Պարելու հետս եմ տանում.
Լոկ իմ զեխության համար
Առատությունս կիմացվի
Լոկ իմ զեղխության համար
Իմ գըրպանը կը բացվի...

Խաղաթուղթը ձեռքումըս
Վատնում եմ փող աջ ու ձախ,
Կոպեկ չիկա ծոցումըս,
Բայց երեսիս է ծիծաղ.
Լոկ իմ շռայլության համար
Առատությունս կիմացվի
Լոկ իմ շռայլության համար
Իմ գըրպանը կը բացվի:

Դեմքես լեղի կը թափի,
Թե որ տարին մի անգամ
Հասարակաց մի օգտի
Երկու երեք կոպեկ տամ.

*) Տպագրվում է թեթե կըճատուններով:

Խընդրեմ, գըրուխըս մի' տանեք,
Իմ օր արևը վըկա,
Խընդրեմ, գըրուխըս մի' տանեք,
Գըրպանումըս փող չիկա:

Անձնավաճառ մի նուգբար
Երբ գալիս է մեր տեղը,
Ա՛խ, դարձնում է խելագար
Ինձ նորա սերն ու գեղը.
Լոկ իմ շընության համար
Առատությունս կիմացվի,
Լոկ իմ շընության համար
Իմ գըրպանը կը բացվի:

Բայց երբ տեսնեմ աղքատին
Ուտամնատենչ օրիորդ—
Ապագա փառք մեր ազգին—
Ձեռնտըվության իմ կարոտ.
Խընդրեմ, գըրուխըս մի' տանեք,
Իմ օր-արևը վըկա,
Խընդրեմ, գըրուխըս մի' տանեք,
Գըրպանումըս փող չի կա:

Անգղիական չուխայից
Գաղղիական ճաշակով
Ձեռն, կարած հալավից
Կը հրաժարվի, ասե՛ք, ո՞վ.
Լոկ իմ պըճնության համար
Առատությունս կիմացվի,
Լոկ իմ պըճնության համար
Իմ գըրպանը կը բացվի:

Բայց ցընցոտի շորերով
Աղքատ պանդուխտ որ տեսնեմ,
Նրկյուղիցըս օրերով
Ախորժակըս կը կորցնեմ.
Խընդրեմ, գլուխըս մի' տանեք,
Իմ օր-արևը վըկա,
Խընդրեմ, գլուխըս մի' տանեք,
Գըրպանումըս փող չի կա:

Չունիմ պաշտոն, բայց նշանք
Ջարդարում են իմ լանջը.
Ջարած գործիս գովասանք,
Սիրում է իմ աղանջը.
Լոկ իմ սուտ փառքի համար
Առատությունս կիմացվի,
Լոկ իմ սուտ փառքի համար
Իմ գըրպանը կը բացվի:

Ձիս թանկագին սանձակոծ
Կառքս բերած վեննալից,
Երբ մըտնում եմ ես փողոց,
Կրակ թափում է անիվից.
Լոկ իմ պերճություն համար
Առատությունս կիմացվի,
Լոկ իմ պերճության համար
Իմ գըրպանը կը բացվի:

1884

ԱՆՎՆԱՍ ՄԱՐԴ

(Փոխադրություն)

Живя согласно с строгою моралью,
Я никому не сделал в мире зла
НЕКРАСОВ

Հետեվելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կյանքումըս մարդու վընաս չի արի:

Արժանացա մեծ մեծ պատվո ու փառաց,
Որ միմիայն նըպատակն էր իմ կենաց.
Տունըս առատ ազգի ազգի ուտեստով,
Սընդոկներըս լի թանգագին ըզգեստով,
Ծառաներս մունջ, միշտ հըլու հրամանիս,
Անպակաս էր ոսկի, արծաթ գըրպանիս:

Բայց ո՞վ տեսավ երկրիս վըրա անփուշ վարդ,
Այսպես հավերժ փառքով լցյալ չի կա մարդ.
Այո՛, հասան ինձ էլ օրեր դառնագին
Բայց ի դո՛ւր, զի հանցավոր չէր իմ հոգին.
Ես մընացի Տիրոջ կամքին հընազանդ,
Աղթելով տիվ և գիշեր ջերմեռանդ:
Հետեվելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կյանքումըս մարդու վընաս չի արի:

Մի օր ծառաս կոտրեց իմ մեծ հայելին,
Որ կարժենար քիչ-քիչ հազար ֆիորին.

Ես չանացի նորան խոսքեր անվայել,
Այլ ստիպեցի վեց ամ ձրրի ծառայել.
Այդ դիպվածը նորան խըրատ կը լիներ,
Թե որ մինչև յոթներորդը նա ապրեր:
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կյանքումըս մարդու վրնաս չի արի:

Մի օր եկավ իմ մոտ մի խեղճ պատանի,
Խընդրեց, որ ես դընեմ նորան մի բանի.
Խիստ չափավոր էր թշվառի խընդրածը,
Բայց էն տարի շատ թանգագին էր հացը.
Չընդունեցի. նա էլ գընաց ջուրն ընկավ:
Ափսո՞ս տըղա, որ նա էդպես շուտ մեռավ:
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կյանքումըս մարդու վրնաս չի արի:

Մի օր տեսա մի ալեվոր մուրացկան,
Որ վեց տարի առաջ այգիումս էր վարձկան.
Խոշբեշ արի հետը, սիրով խոսեցի,
Սրանից սավա՞ ո՞նց է քեֆդ, հարցուցի.
Բայց նա հանկարծ ինձնից խընդրեց մեկ մանեթ,
Ես գարմացա սաստիկ ու շուտ դարձա ետ:
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կյանքումըս մարդու վրնաս չի արի:

Մի օր ուրդիս իրա կամքով, անհրաման,
Սընդոմիցըս հանեց հինգ թե վեց թուման.
Ես իմացա. վըրա հասա բըռնեցի,
Չեռքը կապած՝ դատարկորին մատնեցի.
Շատ չի անցավ, վախից խեղճը թույն կերավ.

Ահա, էսպես միակ հույսը իմ կորավ:
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կյանքումըս մարդու վրնաս չի արի:

Իմ Շուշանի սիրտը կըպավ Օհանին.
Էդ Օհանի ծընողք չունքի խեղճ էին,
Ես Շուշանիս տվի հարուստ քոռ Գոգուն,
Որ համրանքով չգիտեր չափն իր ոսկուն.
Բայց քանբաղդ էր ծընած օրից խեղճ Շուշան,
Վեց ամիսից մըտավ թաց, սառ գերեզման:
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կյանքումըս մարդու վրնաս չի արի:

1856

Ս. Մ. Ի. Բ. Ս.

Մի՞թե չեմ կարող, մարգարե չեղած,
Քո գալիք օրերն պատմել քո դիմաց:

Քանի որ բաներն այս ճամբով կերթան,
Մարդ չի գըտնւիլ ճարպիկ քեզ նըման,
Որ ջուրը կրակին հետ միավորեր,
Ու հըմուտ ձեռքով աշխարհըս վարեր...
Քանի որ բաներն այս ճամբով կերթան,
Դու միակ տեր ես աշխարհիս վըրան,
Մարդիկ շըվարած, այլալած բնավին
Քեզանից հետի՝ փրկություն չունին:
— Մի՞թե չեմ կարող մարգարե չեղած,
Քո գալիք օրերն պատմել քո դիմաց:

Ձի դադրիլ մարդոց քու գովասանքը,
Սրէ օր կաճի քու փառք-պարծանքը,
Աստղեր ու խաչեր ու շըքանըշան
Ձեն տեղավորիլ քու կըրծքի վըրան.
Կը փարթամանաս տափով ու հողով,
Մեծ մեծ տըներով, գանձով ու փողով.
Որդիքըդ կլինին մի մի մեծատուն,
Կուսաս դու նոցա պանծալի անուն:
— Մի՞թե չեմ կարող, մարգարե չեղած,
Քո գալիք օրերն պատմել քո դիմաց:

Մարդահաճները, սողունի նըման,
Փորաքարշ կուգան քեզի հանդիման,
Օտարի կեղծի, սըտախոս լեզուն
Մըտքեդ կը հանե խեղճ Հայի անուն.
Փառաց ու պատվի այսքան ծովս-բուրկեն
Քու պայծառ միտքը, ավա՜ղ, կը փակեն.
Կը մոլորեցնե քեզ անցուկ փառքը,
Կը մոռացնե քու սըրբազան պարտքը:
— Մի՞թե չեմ կարող, մարգարե չեղած,
Քո գալիք օրերն պատմել քո դիմաց:

Կանցնի ժամանակ— օր, ամիս, տարի
Ճըրագի նըման կյանքըդ կը մարի,
Քու անշունչ մարմնուն կուտան շուք վերջին,
Սուտ լացով հողին կավանդեն գիճին...
Գուցե բարեկամք մի քանի անգամ
Իրանց մեջ հիշեն քեզի կես-բերան,
Բայց ավա՜ղ, հինգ-տասը տարի դեռ չանցած,
Հազիվ կը հիշվի անունըդ գոված:
— Մի՞թե չեմ կարող, մարգարե չեղած,
Քո գալիք օրերն պատմել քո դիմաց:

Բայց բաղդը ավել էր մեզ խոստացել,
Պանծալի անունդ քու անմահացնել,
Երջանիկ վիճակ՝ սպասած դարերով,
Տալ խեղճ Հայ ազգին քու հուժկու ձեռով...
Եվ ո՞րքան ո՞րքան Հայերըս և դո՛ւ
Պիտի կարմըրինք միշտ «առ ամոթոս»:

Գ Ե Վ Մ Բ Ո Ւ Ս

(Ազգային ավանդություն)

Այդ ի՞նչ շրփոթ, ի՞նչ աղմուկ, հուսափտուր վալ ու
լաց

Առհասարակ տիրել է Տարտարոսի զավակաց.
Ավերվե՛լ են գեհենի այն պարիսպը սարերե,
Ջախջախվե՛լ են շրղթայքը աղամանդյա քարերե.
Թե՛ Ստիքսը ցամքել է, թե՛ Աքերոնն է հիվանդ,
Թե՛ Կերբերի տեսիլքը ծերութենեն այլ չէ ժանտ:

Ո՛ւ, գեհենի պատերը պինդ անխախտու են կանգնած,
Ոչ շրղթայքն են ջախջախվել և ոչ Ստիքսն է
ցամաքած.

Առաջվա պես Կերբերը գունդ արթուն է պահում,
Աքերոնը անցուդարձ նավով Ստիքսն է անում:
Այդ փանաքին առթերեն չէ՛ գեհենի աղմուկը,
Այդ փանաքին առթերեն չէ՛ դեպերու լաց սուգը:

Դրժոխքի մեջ դահլիճ կա — խորհրդարան է չարաց,
Յոթն ավոտի մեջ տեղը կըլոր սեղան է դրած,
Թվով յոթն են բազմականք՝ յոթն մեղաց համարավ,
Մին մինի մոտ լուռ ու մունջ տըխուր նըստած են
կարգավ.

Թեև լուռ են, բայց անխոս խորհուրդ խորհին շարերը,

Թե խորհուրդը գործ դառնա՝ կը կործանվին

սարերը...

«Եղբա՛րք, ասաց վերջապես Բեհեզեբուղ ծիրունին,
«Ձեր ցանկությամբ և կամոք ես այց ելա մեր երկրին,
«Ինչ կար չըկար նորա վրա՝ ամենն աչքե անցուցի,
«Բոլոր տեսածս ու լրտածս՝ մանրամասն գըրեցի.
«Իմ գրվածքի մեծ մասը վաղուց եմ գրով հաղորդել,
«Մընացորդը ուզում եմ բերանացի ձեզ պատմել:

«Հայաստանըն էր վերջին իմ այց ելած աշխարքը,
«Այլ ազգերն խիստ տարբեր է հայոց վարքն ու
բարքը.

«Ժողովուրդն է միամիտ. կըրոնասեր, հեզ, խոնարհ,
«Խաղաղասեր, ժըրաջան ու շատ սիրում են իրար.
«Հոգևոր հարց հարգելով՝ սատաներքին են ատում:
«Խոնկ ու գրամուս ծըխելով՝ տաստիկ են մեզ
հայածում:

«Թասով գինին խմելիս՝ հայք միշտ աստված
հիշում են,

«Խըռովարկու հարբողին խընջուցիցը քըշում են,
«Երգ սիրում են — հոգեվոր, խաղ սիրում են, —
բայց անմեղ,

«Միով բանիվ՝ և ըզգաստ և խելոք են ամեն տեղ.
«Այժմ ասեք, սիրելիք, ի՞նչ հույս ունինք այն ազգեն,
«Որի ամեն անհատը գիտե փախչել մեր ձեռքեն»:

— Բեհեզեբուղ դու հիմա՛ր, Անամելիքը ասաց,
(Որ խորհրդի ժամանակ լուռ անմըռունչ էր նըստած)

Գարմանում եմ քո խելքին, որ այդ չընչին համբավով
Շրփոթեցիր ամենիս ու լըցուցիր տագնապով.

Ասենք թե՛ հայք ըզգաստ են, իրանց կրոնին
մըտերիմ,
Միթե ուրիշ հնար չի կա՞, որ հայք դառնան մեր
գերին:

Զորօրինակ՝ հայերը բընությամբ խիստ փրուփոտ են,
(եվ ո՞ւմ սիրտը անթափանց է սիրո սուր նետերեն)
Ի՞նչլադայեն շնորհաշուք գան Հայաստան աղջիկներ,
Այնուհետև տես քանի՞ պիտի քաղովին տըներ.
Ուր սեր էր՝ անդ քեն կլինի, սուրը կշարժի իր տեղեն,
Սար ու ձորեր կը լըցվին հայոց արյան հեղեղեն:—
Հա՛ հա՛ հա՛ հա՛, ծիծաղեց Բեհզդեբուղ ծերունին,
(Նորա բարձր ծիծաղեն դրոմք սարսեցան Գեհենին)
Գեղեցկությունն հայ կընկա բաղդատելով այլ ազգաց՝
Այնպես գիտցիր, ինչպես որ լուսինն հանդեպ
աստեղաց.

Շըքեղ, նազուք հասակավ, թուխ ու գանգուր
մազերով,
Կես ամսվա լուսնի պես շողշողում են պատկերով:

Մի՛թե հային կույր գիտես, կամ թըշնամի իր
անձանց,

Որ սոսկ քարը գոհարեն կարծեն նոքա գերազանց:
Զէ, այդպես չէ՛, սիրելիս, հայի աչքը շատ սուր է,
Հա՞ին հիմար կարծողը՝ երկու աչքով էլ կուր է.
Ուրիշ միջոց, ուրիշ հնար եկ աշխատենք գըտնելու,
Այդ բաներով չէ երբեք մեզնից հայը խաբվելու:

Եյա լըսելով դեմերեն մինը՝ Մըրուս անունով,
Որ դըպիրն էր ատենին, տեղեն ելավ անխըռով.
Աչքը դարձուց իր չորս դին սովակատաղ վազրի պես,
Դըժոխաշունչ բերանեն անեծք թափեց լիապես,
Նորա լայնդիր ճակատը գահ էր յոթից հանցանաց.
Սոսկավիթխար հասակը ահարկու էր և՛ դիվաց:

Սա այն չարկամն էր ազգիս, որ Արամա օրերին
կըղճուկ հայը օր չունի նորա անողորմ ձեռեն.
Սա այն ծնունդն էր անիծից, որնոր պեսպես
դիմակավ
Հիմն ի վեր կործանելու շուտ շուտ Հայաստան եկավ.
Մե՛րթ Վասակ էր՝ անունը, մե՛րթ Պապ էր, մերթ
Մերուժան,
Սե՛րթ Հազկերտ էր կրակամու, մե՛րթ մոլեգին
Չարմաղան:

Դրախտանմանն Հայաստան ըսպանդ դարձուց
սոսկալի
Ու անհովիվ հոտի պես թողուց հայոց ցավալի,
Որք արգավանդ դաշտերում կարոտ էին չոր հացին,
Աղբերառատ այն երկրում ծարավատանջ մընացին,
Արտասուքով ցողեցին կանանչազարդ ձորերը,
Անմեղ արյան հեղեղով ողողեցին փոսերը:

Հայի բնությանը տեղյակ՝ նա գուժկանի խոսքերեն
Չայլալեցավ այլոց պես. միայն ելավ իր տեղեն,
Խոսքը դարձուց դեմերուն, մըխիթարեց, ըսփոփեց,
Փոքրիկ մի ճառ կարդալով՝ խոսքը այսպես ավարտեց.
«Մի՛ք երկնչիլ, բարեկամք, քանի որ կամ ձեր միջին,
«Շատ մահացու վերքերով կըխոցոտենք մեր հային»:

Պըրծալ ալոց ատյանը: Ամենեքին միամիտ
Դարձան իրանց գործերուն ու խորհրդին շարամիտ:
Իսկ Մըրուսը անհապաղ ու հապճեպով մըտավ կառք,
Տարտարոսի խավարեն իսկույն ելավ լույս-աշխարհ.
Ծիծաղելով աչքերը դարձուց դեպի Արարատ,
Ասաց, «աստ իմ մանգաղին ըսպասում է հունձ
առատ»:

Նա քաջ գիտեր, որ հայր հանուն իր սուրբ հավատին
Միշտ պատրաստ է զոհելու զանձը, տունը և որդին.
Ավանդության մըտերիմ իր պաշտելի հին նախնայց՝
Համհավասար սըրբերուն հարգում է հոգևոր հարց.
Ուստի՝ հազավ ֆարաջա, աջ ձեռումը դավազան,
Տերողորմյան ձախումը,— այսպես մըտավ
Հայաստան:

Սա իր հերմակ մագերով ու բընութովը խոնարհ,
Ծըռած վիզով, հեզ դեմքով ու մարմնովը նիհար
Շուտ զըրավեց ամենի խելքը, միտքը ու հոգին.
(Այսպես միշտ հեշտ խարվել է հայր ձեզով
արտաքին):

Դեվ Մըրուսի հըռչակը՝ Սուրբ Գրիգորին հավասար,
Ծավալվեցավ, սըփոեցավ ամեն հեռավոր աշխարհ:

Արդ՝ Մըրուսը ի՞նչ արավ: Նա իր խոսքը կատարեց,
Տարտարոսի երկյուղը տասը տաշում փարատեց.
Ուր որ զըրեց իր ոտքը՝ աղմուկ դարձուց ամեն տեղ,
Հորն ու որդուն կըռվեցուց, ինքը մընաց միշտ անմեղ,
Անթիվ կասկածանք ցանց նա միամիտ սըրտերում,
Սեր ու հաշտության տեղը թողեց նախանձ,
Հարություն:

Հայք իրարմե հեռացան, առանձնություն սիրեցին,
Ձանձրությունը ու վիշտը շատ մոլությունք ծընեցին.
Զվարթ բարքը առաջվա իսպառ կորավ հայերից,
Ուրախության, սիրո երգ հատավ նոցա բերանից:
Ե՛րբարք, ինչո՞ւ տիրել են մեզ այսքան վիշտք,
այսքան ցավ.—

Էնդուր համար, որ մեր մեջ Մըրուս-Դեվը
հայտնեցավ:

1862

Վ Վ
ՀԱՅԵՐԱՆՈՒՍ ԹՈՒԹԸ

Դուն խելոք, հաշվով վաճառական ես,
Մյուսք, փող ու ապրանք, կասեն, շատ ունեւ.
Բայց թե փողեդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, փողիդ ալ վըրան:

Քաջ ես, լըսել ենք, ինքդ մեծավոր,
Անուն հաղթողի տնիս փառավոր.
Բայց թե թըրեդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, թըրիդ ալ վըրան:

Ի վերուստ քանքար քեզի տված է,
Հեղինակ անունդ աշխարհ փրոված է.
Բայց թե գըրչեդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, գըրչիդ ալ վըրան:

Հեռատես մըտքով դուն զարդարեցար,
Հըզոր իշխանի սիրելին դարձար.
Բայց թե մըտքեդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, մըտքիդ ալ վըրան:

Բանուկ ու ճարտար դուն ունիս ձեռքեր,
Շատ կը հորինիս թանգազին բաներ.
Բայց թե ձեռքեդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, ձեռքիդ ալ վըրան:

Երկինք շնորհեցին քեզ լեզու ճարտար,
Քարոզչի ստացար հըռչակ ու հանճար.
Բայց թե լեզվեդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, լեզվիդ ալ վըրան:

Մեծ ուսում առիր, եղար գիտնական,
Գովքովդ լըցված է մարդոց բերան.
Թե ուսումեդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, ուսմանդ ալ վըրան:

Կուտամ քեզ պատիվ, կունենաս դու հարգ,
Ու կըղընեմ քեզ ազնիվ մարդոց կարգ,
Երբ օրորանեդ միջի գերեզման
Միակ ձըգտմունքիդ լինի Հայաստան:

1878

✓
ՀԱՅԵՐՈՒՍ ԲԱՂՁԱՆՔԸ*)

Ա՛խ, ի՛նչպես կուզեմ տեսնել մեր հային,
Ազատ, ապահով, կըրթյալ, ինքնագոհ
Ամեն Հայի տուն— դըրախտ երկնային...
Լոկ այդ բանն ինձնից չուզենար մեկ զոհ:

Ա՛խ, ի՛նչպես կուզեմ տեսնել Հայաստան,
Մի օր ազատված թըշնամու ձեռքեն,
Հայի երկիրը— Հայի սեփական...
Լոկ այդ չի բաժներ ինձ իմ կոպեկին:

Ա՛խ, ի՛նչպես կուզեմ, որ մեր Հայերուս
Արծաթովեր սերը ուսման, գիտության,
Հայի մեջ չի մնար մի հատիկ անուա...
Լոկ հեռի ինձնից թուղթ ստորագրության:

Ա՛խ, ի՛նչպես կուզեմ, որ Հայ պատանիք
Դեպ համալսարան խըմբով վազեին,
Եվ Զվիցերիա երթար Հայ աղջիկ...
Լոկ ինձնից նոքա կոպեկ չուզեին...

Երբ մեր հայրենին հրաշքով ազատվեր,
Մերոնք էլ ազատ կյանք-օր վարեին,
Ա՛խ, ի՛նչպես, ի՛նչպես լավ բան կըլիներ,
Երբ Հայք ինձ իրանց իշխան ընտրեին:

1879

*) Տպագրվում է թեթև կրճատումներով:

✓ ✓ Ա. Հ. Գ. Ա. Ս. Ե. Բ.

Երբ պանդոկումն եմ, ու իմ հանդիման
Կան կերակուրներ թանգ ու պատվական,
Մի՞թե չեմ հիշում վիճակն իմ ազգին,
Չեմ ասում. «Հայեր, օգնեցե՛ք Հային»:

Թատրոնում նշատած յառաջին կարգում,
Ու մըտքիս պեսպես խորհուրդ են ծագում.
Դըպրոց... թեատրոն... Հայոց զորք... ուսում...
Չեմ ասում. «Հայեր, գաղթեցե՛ք Արզրում»:

Կալվածատեր եմ, տընտեսը իմ տան
Հավաքեց բերեց ինձ փող բավական.
Ես չե՛մ հասկանում զագիս հանգամանք,
Չե՛մ ասում. «Վանին խիստ պետք է մի բանք»:

Մահիճըս կակուղ, վըրես տաք վերմակ,
(Ես շատ բարի եմ քընի ժամանակ,
Մանավանդ երբոր փորս էլ է տըկոած)
Չե՛մ ասում. «Հային տվե՛ք խորշ ու հաց»:

Օրն է միգապատ, տափը թաց ու ցեխ,
Բեռնակիր մշակը ոտքին չունի տրեխ.
Տաք տեղից ասած չե՛մ հազար անգամ.
«Հէ՛ր երկաթուղի չունի Հայաստան»:

Կընկանս չորս կանգուն կերպասե ագին
Ո՛րքան լավ խորհուրդ բերեց իմ մըտքին.
Չասացի՞ Հային. «Ձեզ համար ժըլատ,
Իսկ եղբարց համար պիտ լինե՞լ առատ»:

Դռատըրս ինսթիթու՞թ, որդիս՝ քուսիուում,
— Ականջիդ կասեմ՝ այդ է զուտ ուտում —
Բայց երբ գընում եմ ես Թուրքի-Մայդան,
Հայ դըպրոցներին ես չե՞մ միշտ պաշտպան:

Այսպես՝ տարիննր և ամբողջ իմ կյանք
Արել եմ միայն ես լուկ շաղփաղփանք.
Իսկ դուք միամիտ, շուտ-խաբվող Հայեր,
Անունըս դըրիք խելոք ազգասեր:

1879

ԲԱՐՈՅԱՎԵՊ

«Զի ուր գանձք ձեր եմ՝ անդ և
սիրտք ձեր եղիցի՞ն» ԱՎԵՏԱՐԱՆ

Գրծուծ հարուստ վաճառական մեծատուն,
Քաղցած, ծարավ նըստավ մինչև օր մահուն.
Հիվանդ ընկավ, վա՛յ սիրտ, վա՛յ սիրտ կանչելով,
Հոգին տվեց, էլի վա՛յ սիրտ կըրկնելով:

Կին ու ռոդդիք անմըխիթար են սըգում,
Թե ինչի՞ նա վա՛յ սիրտ, վա՛յ սիրտ էր կանչում.
Բըծիշկ բերին, որ ճանաչե՞ թե ինչ էր,
Որ նորա սիրտ այնպես սաստիկ տանջում էր:

Բժիշկը ճեղքեց նորա փորը, ու տեսան,
Որ մեռելի սիրտը չըկա... նայեցան...
«Մի՞թե սա սիրտ բնավ չուներ փորումը,
«Երբեք սիրտե ցաված չէր յուր օրումը»:

Գիտնոց մեկը ասաց. «Զուր տեղ մի հոգաք,
«Նորա սիրտը թե ո՞ւր է, շուտ կիմանաք.
«Բացեք արկղը, ուր որ նորա արծաթն է»...
Բացին, տեսան, որ արծաթի մեջ սիրտն է...

Մի՛ զարմանաք, տերունական սուտ չէ բան.
Սիրտը անդ է, ուր որ գանձուց մըթերք կան:

1887

Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԻՆ

ՆՈՐԱ 25-ԱՄՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹԻՎ

Ազգիս շարավոտ վերքը լվանալ,
 Լիրք մեծատունին անվախ ապտակել,
 Գոհարով ծածկած կեղտերը բանալ,
 Կեղծավորների դիմակը պոկել
 Ու խեղճ կինտոյին դնել մարդու շար—
 Այս ամենը զորեց միայն քո հանճար:

1888

Գ Ո Ւ Ս Ա Ն

Գուտան, ինչո՞ւ է քու ձայնը լըռել,
 Բամբիոնդ ինչո՞ւ կախած է պատին,
 Ինչո՞ւ է վիշտը քու հոգին տիրել,—
 Էլ հըրճվանք չի կա քու ազնիվ սըրտին:

Թե աստված սիրես՝ թո՛ղ էդ ձանձիրը
 Խըմե՛ փըրփըրած ես Գողթան գինին,
 Նորից ձեռքըդ ա՛ռ խոսուն փանդիւրը,
 Վերջ դիր հոգեմաշ այդ քու վըշտերին:

Պատմե՛ մեր Հայոց նախնյաց կենցաղը,
 Սըխրալի գործքը հինօրա քաջաց,
 Հայ պատանեկաց երգըն ու խաղը,
 Կաթոգին սերը Հայ օրիորդաց...

Գուտանն ալեգարդ իր գլուխը շարժեց,
 Մոլորված աչերն պըտըտուց շորս դին,
 Սըրտի խորքիցը ծանրը հառաչեց,
 Ու ասաց իր շուրջ կայնած ամբոխին.

Երգեմ ես, բայց ի՞նչ,— երկաթյա շղթա՞ն,
 Որ կաշկանդել է ձեռքըն իմ ազգին,
 Թե՞ ծանրը լուծը և կամ խարազան
 Թե՞ Հայի կըրած կյանքը դառնադին:

Աշխարհքում մընա՞ց անեծք, թուք և մուր
Որ չըլինեն մեր վըրա թափած,
Թըշնամու ձեռքում մընա՞ց զենք կամ սուր,
Որ Հայ արյունով չըլիներ ներկած:

Ուզում եք երգեմ կողոպտած գեղե՞րն
Մեր դրախտանքման խըղճով հայրենյաց,
Թե՞ ոտնակոխած, ավերած ժամերն,
Թե՞ Հայ կուտանը դուշմանեն պըղծած:

Երգե՞մ բեղմնավոր հող Հայ մըշակին,
Որ նորա ձեռքից թիզ թիզ են խըլում,
Երգե՞մ Հայերիս անտարբեր հոգին,
Որ տեսնում ենք այս և լուռ ենք մընում:

Երգեմ մեծատանց երե՞սն անամոթ,
Որ օրնիբուն լուկ յուր վրա են խորհում,
Փոխանակ տալու մեզ զենք, թընդանոթ,
Զանգուակներով կուրծքն են զարդարում...

Չէ՛, թող իմ նախնայց ազնիվ բամբիռը
Թող մընա հավերժ լուռ, պատին կախած,
Քանց որ փարատե ձեր սին ձանձիրը,
Քանի որ Հայի հոգին է թըմրած:

1887

ԱՐՏ ՈՒՏ

(Ավանդություն)

Արտուտի՛կ, ինչո՞ւ թըռչում ես վեր վեր,
Երկընթեհն ասում ես տըխուր տաղեր,
Պարտեզ ու այգի ինչո՞ւ չես գընում
Քընքուշ ձագերըդ ո՞րտեղ ես հանում:
— Ա՛խ, շատ են, շատ են իմ կըսկիծն ու ցավ.
Իմ մըտերիմը գընաց, հեռացավ.
Հայ հողագործը— իմ սերտ բարեկամ,
Թըշնամու ահեն գընաց զաղթական:—
Այն օրից Հայոց դաշտք ամայացան,
Բերրի արտերը փըշով լըցվեցան...
Տափի վրա չունիմ ես հանգըստություն,
Ու այդօր համար երինք եմ թըռչում:
Երկինք եմ թըռչում ցերեկ, իրիկուն,
Երգով աղերսում եմ միշտ աստծուն,
Որ մեզ ողորմի իր աջով գըթած,
Հայ հողագործին անե գերեզարձ, •
Հայաստան բերե խեղճ Հայ գեղջուկին.—
Այս է խորհուրդը իմ տխուր երգին:

1880

Խ Ե Ծ

Գընա՛, իմ որդյակ, աշխարհքս անցի՛ր,
Պանծալի անուն Մեծի դու ստացիր:

Ու գընաց որդին, շատ քըրտինք թափեց,
Մեծ հարըստովթյուն, մեծ գանձ ժողովեց,
Ու դարձավ հորը, ասաց պարծանքով.
— Հա՛յր իմ, այժմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Չէ՛, չէ՛, թեև դու բորսայի ես զարդ,
Բայց քեզ չեմ ասիլ տակավին մեծ մարդ:

Նա գընաց մըտավ իմաստնոց տաճար,
Եղավ խորիմաստ գիտուն ու հանճար,
Ու դարձավ հորը, ասաց պարծանքով.
— Հա՛յր իմ, այժմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Չէ՛, չէ՛, թեև դու գիտովյանց ես զարդ,
Բայց քեզ տակավին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Պահով, աղոթքով մըտավ անապատ,
Քուրճ հագավ մարմնուն, հրաշքներ գործեց շատ,
Ու դարձավ հորը, ասաց պարծանքով.
— Հա՛յր իմ, այժմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Եղեմա դրախտին էլ լինիս դու զարդ,
Ես քեզ տակավին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գընաց որդին, դարձավ զորավար,
Եկեղով, քաջովթյամբ տիրեց շատ աշխարհ,
Ու դարձավ հորը, ասաց պարծանքով.
— Հա՛յր իմ, այժմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Չէ՛, չէ՛, թեև դու գուռ դաշտին ես զարդ,
Բայց քեզ տակավին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գընաց որդին մի երկիր օտար,
Հրեշք ու ցավերե մաքրեց այն աշխարհ,
Ու դարձավ հորը, ասաց պարծանքով.
— Հա՛յր իմ, այժմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Օտար աշխարհի թեև եղար զարդ,
Բայց քեզ տակավին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գընաց որդին... Հա՛, սարն էր զլորման...
Դեմ տըվեց ուար, չը թողեց անկման...
Ու դարձավ հորը, ասաց պարծանքով.
— Հա՛յր իմ, այժմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Դյուցազնների մեջն էլ լինիս դու զարդ,
Բայց քեզ տակավին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գընաց որդին գրվաակոր, տըրտում,
Հոգին վըրդոված, ցավ ու դարդ սըրտում,
Մաշվում էր խեղճը, գոռ տալով խեղքին—
Հէ՛ր շարժանացավ հոր գովասանքին...

Նորա եղբայրը գերի էր տարած,
Թըշնամու ձեռքով տունը ավերած.

Ճիգ արավ, գլուխը վրտանդի ձրգեց,
Ազատեց եղբորն ու տունը կանգնեց...

Հանկարծ... սար ու ձոր, ծով դըղըրդեցան,
Բյուրք բյուրաց բերնով գոչեց ազգ մարդկան.
«Մեծ մարդու անուն դու այժմ ըստացար —
Եղբորդ հիշեցիր ու քեզ մոռացար»:

1880

ՎԱՆՆՑԻ ՄՈՐ ԵՐԴԷ

Պըզտի՛ տըղա, չեմ օրորիլ օրորանքըդ, որ քուն լ'աս,
Հայ աղբարքըդ ոտքի ելան, մենակ դո՛ւ ետ պիտ
մընաս.

Զարթե՛, հոգիս, անուշ քունեդ, թո՛ղ աչքերըդ լուս
տեանին,
Արևմուտքեն արև ծագեց, բաղդը բանեց Հայ ազգին:

Զար սուլթանի ոսկի թախտը շարդըվեցավ, վար
ինկավ,
Թախտի տակեն հազար ազգաց ազատություն
ծագեցավ.

Ով որ շուտով ոտքի ելլե, ազատություն կը գըտնե,
Սիրուն որդի՛ս միթե մենակ շար լուծի տակ պիտ
մըտնե:

Մենք սուլթանին շատ խընդրեցինք կորկողագին ու
լացինք,

Աղի աղի արտասուքով ձեռք ու ոտը լվացինք.
Բայց նա չանսաց պաղատանքին ողորմելի Հայերուն,
Այժմ, նայինք, նա կը լըսե՞ շառաչունը սուրերուն:

Տո՛ւր, սիրական, քակեմ ձեռքիդ պալուսները
արձակեմ,
Ու այդ թուլիկ աջիդ մեջը մի պողպատե սուր դընեմ,

Ըստրուկ գընա՛լ արլան դաշտը, վերադարձի՛ր
ազատված։

Արդյոք մի՛ օր պիտի լըսե՛ս մեր խնդիրքը, ո՛վ
աստված։

1877

✓

ՓՐՈՐՈՑԻ ԵՐԴ

Արի, իմ սոխակ, թող պարտեզ, մերին,
Տաղերով քուն բեր տըղիս աչերին.
Բայց նա լալիս է. դու, սոխակ, մի՛ գալ,
Իմ որդին չուզե տիրացու դառնալ։

Եկ, արեղածագ, թո՛ղ արտ ու արոտ,
Օրորե՛ տըղիս, քնի է կարոտ.
Բայց նա լալիս է. դու, ձագուկ, մի՛ գալ,
Իմ որդին չուզե արեղա դառնալ։

Թո՛ղ, դու արտուտիկ, քու ձագն ու բունը,
Վոսկույով տըղիս բե՛ր անուշ քունը.
Բայց նա լալիս է. տատրակիկ, մի՛ գալ,
Իմ որդին չուզե սըգավոր դառնալ։

Կաշաղակ, ճարպիկ, գող, արծաթասեր,
Շահի զըրուցով որդոս քունը բեր.
Բայց նա լալիս է. կաշաղակ, մի՛ գալ,
Իմ որդին չուզե սովորաքար դառնալ։

Թո՛ղ որսըդ. արի՛, քաջասիրտ բազե,
Քո՛ւ երգը գուցե իմ որդին կուզե...
Բազեն որ եկավ՝ որդիս լըռեցավ,
Ռազմի երգերի ձայնով քնեցավ։

1881

✓ Հ ՈՒՅ Ս

Թո՛ղ փըչե քամին պաղ պաղ երեսիս,
Վերեն ամպերեն սաստիկ ձյուն թո՛ղ գա,
Որքան որ կուզե՝ թող փեչե Հյուսիս,
Հուսով եմ, վաղ-ուշ, գարունը պիտ գա:

Թուխպը թող պատե երկինքը պայծառ,
Թանձրը մառախուղ երկիր թող փակե,
Տարերք աշխարհիս խառնվին իրար,
Հուսով եմ, վաղ-ուշ, արեւ պիտ ծագե:

Թող գա փորձովթյուն, թող գա հալածանք,
Խավար թող դառնա անաղոտ լույսը,
Սարսափելի չեն հային տառապանք—
Միայն... չի հատներ խըղճուկի հույսը:

1880

ՄԻ ԿԱՐԾԵՔ ՈՐ ԵՍ...

Մի՛ կարծեք որ ես սին փառքի համար,
Իմ հառաչանքով լըցրի հայ աշխարհ.
Այս հեզ ամբոխի ծափին ու գովքին
Կարոտ չէր բընավ իմ հըպարտ հոգին...

Այո՛, իմ քընարի տըխուր ձայները
Ցընցեցին Հայի հոգու լարերը,
Արյուն էլ ազնիւ սըրտե քամեցին,
Կըտրիճի աչքե քունը փախուցին:

Ինչո՞ւ. չըզիտեմ: Ասե՛ք, հե՞ր բարդ-բարդ
Բացվում է դարնան կարմիր, հոտոտ վարդ,
Լեռնիվայր ինչո՞ւ անուշ կարկաչով
Վազում է առուն դաղարի միջով:

Զեփյուրը ինչո՞ւ տերեւե տերեւ
Անցնելով, ապես, տալիս է բարե,
Ինչո՞ւ սոխակն էլ մոտ կանանչ թըփին
Ամբողունչ ձայնում է յուր մեղեդին...

1888

ԿԱՐԱՊԻ ՆՐԳՍ

Դեռ շատ սակավ օրեր էին իմ կյանքին,
Քաջ էր սիրտըս, չէր տըրորած իմ հոգին,
Ինչ երեսիս վիշտը ակոս ձրգած չէր
Դառնությունն էլ աշխարհիս ինձ ծանոթ չէր:
Քնարիս արծաթ լարի ձայնն էր անուշիկ,
Հաճախ երգում էի ես կյանք երջանիկ,
Այսօրովըս ես գոհ էի շատ ու շատ,
Վաղվա համար էլ ունեի մեծ հավատ:
Կարծում էի՝ շատ է թեթև նըշմարք տամ,
Որ դյուցազանց խեղդեյն գա իմ շուրջ երամ,
Սար ու ձորեր չափ կուտանք ու կըթռչենք,
Մեր առջևի խոշո ու խուֆքը կը փըշրենք,
Որ հայերի սըրտեն վախը փարատենք
Ու ըստըրկի կյանքեն նոցա ազատենք...

Անցան տարիք, անցավ կյանքիս գարունը,
Նռացլուն այն գուլացավ իմ արյունը,
Չըքնաղի գեղ և համբուրի, ո՛հ, հըրճվանք
էլ չեն հանում իմ քնարից արծաղանդ:
Եվ նեկտարը, որ միշտ բացում էր հոգիս,
Ծանրը թըմիր բերում է արդ իմ կուպիս.
էլ չեմ պըտրում ես աշխարհի բերկրություն,—
Անդարձ կորավ իմ կարճ կյանքի թարմություն...

Մի՛ ինձ մոտեցնեք փրփրազեղ գավաթը,
Ծաղկունքով մի՛ զարդարեք իմ ճակատը,
Սիրտըս հազիվ ժած է գալիս կըրծքումըս...

Բայց է՛ր նորից եռ է գալիս արյունըս
էր ձըգվում են ջիւերը իմ բազուկին,
Արծվո նըման սավառնում է իմ հոգին.
է՛ր համրախոս լեզուս դառնում է ճարտար,
Սիրտըս մեջըս որոտում է անդադար,
էր իմ թըմրած աչքես փախչում է քունը,—
Երբ որ լըսում եմ Հայ ազգի անունը:

1892

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Զարմայր նահապետի մահը	15
Շինականի առավոտյան երգը	21
Շինականի երեկոյան երգը	23
Գանգատ բաղդեն	25
Աղեն տանն է	28
Արաքսի արաատուքը	30
Վարդան Մամիկոնյանի երգը	34
Ազատու մոր երգը	36
Քյոռ-օղլու (վիպասանություն)	38
Իմ երգը	46
Երկու քույր (նմանություն)	48
Նկարիչ	50
Վերջին դարուն	52
Ոստիկ (փոխադրություն)	54
Հայ աղջիկ	55
Վարդը բացվել ա	57
Բռնի պսակ	59
Սիրո զոհեր	62
Երկու բանաստեղծ. (նմանություն)	65
Մայրաքաղաքում կրթված հայ երիտասարդ	67
Մայրաքաղաքում կրթված հայ աղջիկ	69
Մեր նոր սերունդը	72
Անձնա մարդ (փոխադրություն)	75
Ամբրա	78
Դեմ Մըուս (ազգային ավանդ.)	80
Հայերու թուքը	86
Հայերու բաղձանքը	88
Ազգասեր	89
Բարոյավեպ	91
Գ. Սունդուկյանին	92
Գուսան	93

Պրտուտ (ավանդություն)	95
Մեծ	96
Վանեցի մոր երգը	99
Օրորոցի երգը	101
Հույս	102
Մի կարծիք որ ես	103
Պարապի երգս	104

904 1

ՎՖ 6183 Գատվեր 377. Տիրաժ 4000.

Տպագր. 31 $\frac{1}{2}$ մամ.: Մեկ մամուլում 49,600 նշան:
Ստորագրված է տպագրության համար 29/V—1941 թ.
Հայկաճրատի տպարան, Երևան, Լենինի, 65

«Ազգային գրադարան

NL0360053

49745

20 504

